

Između političkog i kaznenog egzila – prisilne migracije u kasnosrednjovjekovnim dalmatinskim gradovima

Rad istražuje primjere političkih i kaznenih egzila u kasnosrednjovjekovnim dalmatinskim gradovima, prvenstveno one iz Trogira, Zadra i Dubrovnika. Polazeći od saznanja svjetske historiografije o egzilima u srednjem vijeku, predlaže se uspostava jasnije distinkcije između različitih tipova prisilnih migracija, i to uvidom u konkretne dalmatinske slučajeve. Dalmatinski se kontekst uspoređuje s vrlo srodnim talijanskim, radi postavljanja šireg kulturalnog konteksta, odnosno radi iznošenja određenih zaključaka o kasnosrednjovjekovnoj kulturi vlasti u gradskim zajednicama.

Ključne riječi: politički egzil, kazneni egzil, političke frakcije, kultura vlasti, srednjovjekovne dalmatinske i talijanske komune

Uvod

Permanentna značajka političkog života većine talijanskih srednjovjekovnih komuna bila je politička nestabilnost, koja je za posljedicu imala pojavu frakcijskih sukoba među suprotstavljenim političkim grupacijama, a naposljetku je pobjeda jedne frakcije uvjetovala progonoštvo ili marginalizaciju protivničke frakcije. Pritom je razina kohabitacije ovisila o konkretnom političkom kontekstu, dok su mehanizmi prijenosa i korištenja političke moći nerijetko bili nedovoljno definirani i često u stanju promjene, zbog čega su frakcijski sukobi predstavljali sasvim očekivani scenarij.¹ Premda je u nekim slučajevima politički i društveni sustav bio u stanju obuzdati ili

1 Usp. Philip J. Jones, „Communes and Despots: The City State in Late-Medieval Cities“, *Transactions of the Royal Historical Society*, sv. 15 (1965), 71-96; John K. Hyde, *Society and Politics in Medieval Italy: The Evolution of the Civil Life, 1000-1350*, London 1973, 151-152, 166-170; Lauro Martines, „Introduction: The Historical Approach to Violence“, *Violence and Disorder in Italian Cities, 1200-1500*, Berkeley 1972, 5-17. Konkretno o frakcijskim sukobima u europskoj historiografiji vidi: Marco Gentile, „Factions and parties: problems and perspectives“, *The Italian Renaissance State* (ur. Andrea Gamberini), Cambridge 2012, 304-322.

apsorbirati konflikte, primjerice u Firenci, u mnogim drugim gradovima to nije bilo moguće.² Primjeri za takvu političku praksu mogu se pronaći u gradovima talijanske Romagne, koji su u srednjovjekovnoj Italiji percipirani kao sinonim za politički kaos, zbog konstantnih i otvorenih frakcijskih sukoba među ratničkim plemstvom i činjenice da ni carska ni papinska vlast nisu imale previše uspjeha u „pacifikaciji“ te regije.³

U tom je smislu politički život dalmatinskih komuna bio vrlo nalik opisanom talijanskom kontekstu, što se posebice odnosi na trogirski slučaj imajući u vidu sačuvanu građu. Može se reći kako su gradom upravljale dvije dominantne frakcije, koje u nekoliko navrata ulaze i u otvorene frakcijske sukobe. Prvi takav period odvijao se između 1310. i 1320. godine, tijekom čega su obje frakcije doživjele iskustvo progonstva i egzila. Nakon dužeg razdoblja političke dominacije knezova Bribirskih nad Trogirom, tijekom druge polovice 13. i početka 14. stoljeća, dolazi do političkih promjena unutar grada na koje su sami Bribirci imali vrlo ograničen utjecaj. Može se pretpostaviti da je grad tijekom druge polovice 13. stoljeća doživio svoje ključno formativno razdoblje koje je na koncu rezultiralo političkim usložnjavanjem i formiranjem suprotstavljenih frakcija. Početkom 14. stoljeća manifestirala se frakcija Marina Andrijina (obitelji Andreis, Kazarica i Vitturi s potporom u dijelu kaptola) i frakcija Mateja Zorijeva (obitelji Cega, Lučić, Čipiko i Kažotić s potporom u dijelu puka). S jedne je strane Marin Andrijin uživao političku potporu i zaštitu bana Mladena II., a s druge se Matej Zorijev uvelike povezao s Venecijom. Načelne podjele na „pro-šubićevsku“ i „pro-mletačku“ frakciju nalikovale bi na gibeline i gvelfe u talijanskim frakcijskim sukobima. Ishod ove faze frakcijskih sukoba bilo je slabljenje pozicije obitelji Andreis i ustupanje prvenstva pripadnicima obitelji Vitturi, kako je vidljivo na primjeru eskalacije odnosa iz 1357. godine. Takva je konstelacija zadržana i u zadnjoj fazi frakcijskih sukoba između 1386. i 1395. godine, a načelno i u periodu do 1420. godine i mletačkog osvajanja grada. Vidljivo je, dakle, da se bez obzira na kadrovske promjene u sastavu frakcija njihov kontinuitet ipak održava.⁴

2 Usp. Patrick Lantschner, *The Logic of Political Conflict in Medieval Cities: Italy and the Southern Low Countries, 1370-1440*, Oxford 2015, 138-151.

3 Gradovi u pitanju su Ravenna, Imola, Faenza, Forli, Cesena i Rimini. Usp. John Lerner, *The Lords of Romagna. Romagnol Society and the Origins of the Signorie*, London 1965, 1-21 i *passim*. Doduše, ako gradove Romagne zamijenimo dalmatinskim gradovima, sukobe unutar ratničkog plemstva smjestimo u okvire srednjovjekovne Hrvatske i među hrvatske velikaše, a središnju vlast lociramo na udaljeni ugarski kraljevski dvor, paralele postaju vrlo indikativne. Svakako bi neka buduća komparativna analiza romagnolskog i dalmatinsko-hrvatskoga političkog konteksta dovela do nekih novih saznanja, tim više uzimajući u obzir veze između Hrvatske i sjeverne Italije od ranog 9. stoljeća.

4 Ekstenzivnije o tome vidi u: Irena Benyovsky Latin, „Politički sukobi u srednjovjekovnom Trogiru i njihov utjecaj na posjedovne odnose u gradu“, *Hereditas rerum croaticarum ad honorem Mirko Valentii* (ur. Alexander Buczynski *et alii*), Zagreb 2003, 44-51; Irena Benyovsky Latin, *Srednjovjekovni Trogir: prostor i društvo*, Zagreb 2009, 26-41; Nada Klaić, *Povijest grada Trogira. Javni život grada i njegovih ljudi*, Trogir 1985, 214-229, 247-256, 289-295, 324-359; Ljubo Karaman, „Jedna epizoda iz građanskih borba u srednjovjekovnom Trogiru“, *Hrvatska revija*, god. 13, (1940), 303-313; Zdravka

Prisilne migracije poput egzila nisu dosad naišle na konkretnu pozornost hrvatskih medievista. Po svemu sudeći, ne postoji primjer takve specifične studije, već samo usputni spomeni u literaturi.⁵ Međutim, očigledno je da se radilo o vrlo važnom aspektu onovremene kulture vlasti, koji je vrlo često bio usko povezan s odnosima moći u datom trenutku. U tom pogledu politički antropolozi i politolozi definiraju političko djelovanje kao *a priori* borbu za stjecanje političke moći, a samim time i pristup materijalnim, društvenim i simboličkim resursima koji stoje na raspolaganju političkim vladarima u okviru postojeće infrastrukture. S druge strane, političko djelovanje za „opće dobro“, odnosno ulaganje resursa u projekte od javnog interesa, nije moguće ako nisu jasno oblikovane strukture moći i mehanizmi prijenosa i korištenja političke moći. U svezi s tim, ako je struktura moći donekle i oblikovana, svejedno ostaje pitanje količine resursa koju vlast ima na raspolaganju. Ukoliko su resursi oskudni ili manjkavi, politička elita nastavit će se sukobljavati u frakcijskim sukobima sve dok jedna strana ne prevlada ili dok se taj sustav jednostavno ne uruši, bilo sam od sebe, bilo vanjskom intervencijom. No, ako postoje znatni viškovi resursa, odnosno stabilni izvori financiranja koji omogućuju eliti da održava željenu razinu prestiža i luksuza, pripadnici elite u svom će političkom djelovanju postaviti nove ciljeve, koji će posredno imati svrhu dugoročno legitimirati postojeću vlast u očima njezinih podanika.⁶ U takvom kontekstu valja poimati djelovanje političkih frakcija u srednjem vijeku.

Jelaska Marijan, „Ustrojstvo društva u srednjovjekovnom Trogiru“, *Povijesni prilozi*, sv. 20 (2000), 41-44 i *passim*; Miroslav Kurelac, „Pučki ustanci i pobune u djelima Ivana Luciusa-Lučića“, *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, sv. 10 (1977), 239-247; Miroslav Kurelac, „Društvene diferencijacije i pokreti pučana srednje Dalmacije od 14. do 16. st.“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 10 (1980), 237-245. Međutim, prvi je o tome sustavno pisao Ivan Lučić u svojim *Svjedočanstvima* u kojima je oblikovao „autoritativni“ historiografski okvir unutar kojeg se i danas razmatra srednjovjekovni Trogir, posebice period od 13. do 15. stoljeća. Usp. Ivan Lučić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru I*, Split 1979, 366-392, 433-438, 596-607; Ivan Lučić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru II*, Split 1979, 730-788. S druge strane, podrobnije o trogirskom srednjovjekovnom plemstvu vidi u: Mladen Andreis, „Trogirski patricijat u srednjem vijeku“, *Rasprave iz hrvatske kulturne prošlosti* 2 (2002), str. 5-210.

- 5 Od hrvatske historiografske produkcije trebalo bi pritom izdvojiti naslove Nenada Vekarića i Stjepana Čosića: Stjepan Čosić, Nenad Vekarić, „Raskol dubrovačkog patricijata“, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 39 (2001), str. 305-379; Stjepan Čosić, Nenad Vekarić, „The Factions Within the Ragusan Patriciate (17th-18th Century)“, *Dubrovniki Annals*, br. 7 (2003), str. 7-79; Stjepan Čosić, Nenad Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamkanezi i sorbonezi*, HAZU, Dubrovnik 2005; Nenad Vekarić, *Nevidljive pukotine: dubrovački vlasteoski klanovi*, HAZU, Dubrovnik 2009. Također, usporedi literaturu i stranice u prethodnoj bilješci. U novije se vrijeme izdvaja se rad Tomislav Matić, „The Expulsion of Germans from the Chapter of Zagreb in 1458“, *Povijesni prilozi*, br. 59 (2020), str. 123-140.
- 6 Usp. Ralph W. Nicholas, „Factions: a comparative analysis“, *Political Systems and the Distribution of Power* (ur. Michael Banton), London i New York 1965, 21-61; Donald V. Kurtz, *Political Anthropology. Paradigms and Power*, Oxford 2001, 1-21 i *passim*; Frederick G. Bailey, *Stratagems and Spoils: A Social Anthropology of Politics*, Oxford 2001 (2. izdanje), 1-20, odnosno čitavo djelo.

Stoga je, polazeći od svega rečenog, cilj ovoga rada predstaviti prisilne migracije u kasnosrednjovjekovnim dalmatinskim gradovima. Pritom će se obratiti pozornost na činjenicu da ne pripadaju svi egzili istoj kategoriji, već njihovo značenje uvelike ovisi o praktičnim okolnostima u kojima netko biva poslan u egzil. Prisilne migracije nisu služile samo kao alat u političkoj borbi, već su imale i konkretnu kazneno-pravnu svrhu. U svemu tome uočavaju se tri dimenzije prisilnih migracija. Naime, politički motivirane prisilne migracije mogu se podijeliti na frakcijska progonstva i regulirane političke egzile, dok je egzil korišten i kao pravno sredstvo za kažnjavanje teških prijestupnika (ubojica ili pljačkaša), čije djelovanje nije bilo povezano sa samom političkom situacijom, iako je u nekim slučajevima moglo biti povezano s njom (npr. gusari s političkom potporom), o čemu će biti više riječi dalje u tekstu.⁷ Opisani će se slučajevi komparativno razmotriti s ciljem postavljanja šireg talijanskog i dalmatinskog konteksta, s osloncem na stranu historiografsku produkciju. Na koncu će se podvući određeni zaključci o kulturi vlasti kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih gradova na temelju svega napisanog.

Pojmovni okvir

Politički egzili uvijek su usko povezani i izravno proizlaze iz dinamike frakcijskih sukoba, koji se vode radi stjecanja političke moći. Konkretni motivi, akteri i interesi mijenjali su se sukladno novim političkim okolnostima, no primarni je cilj uvijek bio stjecanje moći i vršenje određene redistribucije resursa, ovisno o prioritetima vladajuće grupe i njezinog vodstva.⁸ Frakcijski su sukobi na dva načina mogli završiti političkim progonstvom. Ako bi latentne frakcijske tenzije eskalirale u otvoren i oružan sukob, ishod sukoba mogao je biti samo pobjeda jedne, odnosno poraz druge frakcije. Porazena strana posljedično bi završila ili protjerana od pobjedničke frakcije ili bi se njezini pripadnici sami odlučili na bijeg, posve svjesni toga da je politička kohabitacija nemoguća (frakcijski egzil ili progonstvo). Pripadnici poražene frakcije takvim bi razvojem događaja ostali lišeni svojih političkih i građanskih prava, posjedi bi im bili konfiscirani, a novi režim zabranio bi im povratak u grad. S druge strane, latentni frakcijski sukob vodio se suptilnijim metodama kako bi se održao barem privid jedinstva unutar političke

7 Usp. John F. Padgett; Christopher K. Ansell, „Robust Action and the Rise of the Medici, 1400-1434“, *American Journal of Sociology*, sv. 98, br. 6 (1993), 1259-1310; Christine Shaw, *The Politics of Exile in Renaissance Italy*, Cambridge University Press 2001, 1-55 i *passim*; Patrick Lantschner, „Revolts and the Political Order of Cities in the Late Middle Ages“, *Past and Present*, br. 225 (2014), 3-46; Jones, „Communes and Despots...“, 76-77; Alison Brown, „Insiders and Outsiders – The Changing Boundaries of Exile“, *Society and Individual in Renaissance Florence* (ur. William J. Connell), Berkeley 2002, 337-384.

8 Za političku moć kao glavni cilj frakcijskih sukoba općenito usp. Serge Ter Braake, „Parties and factions in the late middle ages: the case of the Hoeken and Kabeljauwen in The Hague (1483-1515)“, *Journal of Medieval History*, sv. 35 (2009), 100.

elite. U trenutku kada bi se i te suptilne metode (zastrašivanja, ucjene, potkupljivanje, namjerne izmjene zakona, porezne malverzacije itd) pokazale nedostatnima, vladajuća oligarhija odlučila bi problematičnu osobu ili skupinu ljudi poslati u egzil na određeno vrijeme, ili pak u trajno izgnanstvo (regulirani politički egzil). S druge strane, egzil je služio i kao vrsta privremene ili trajne pravno-regulirane kazne za osuđene zločince (kazneni egzil). Dakle, dok su politički prognanici percipirani kao neprijatelji i izdajice od strane svojih protivnika i aktualne vlasti, osobe u kaznenom egzilu nisu uopće morale biti politički protivnici niti na bilo koji način povezane s političkom situacijom, već ih je vlast po službenoj dužnosti morala kazniti za počinjenje teškog zločina (ubojstva ili pljačke) u okvirima kaznenog sudskog postupka.⁹

Pojmovi koje su suvremenici koristili kako bi denotirali egzile bili su najčešće *bannum* (izgon), *relegatio* (premještanje) i *confinatio* (pritvaranje ili otpremanje), po uzoru na rimsku pravnu terminologiju. Pojam *bannum* općenito se odnosi na bilo kakav izgon iz grada, dok su termini za prognanika mogli glasniti *bannitus*, *forbannitus*, *exbannitus*, *expulsus*, *exul*, *exiliatus* ili *confinatus*, što je izvedeno od radnje *misit ad confinia* u značenju da se nekoga „šalje na granice“, odnosno da ga se šalje u egzil. S druge strane, postojala su i dva termina isključivo vezana za otvorene frakcijske sukobe. Naime, pripadnici prognane frakcije nazivani su *extrinseci* („oni koji su izvan“), dočim se za pripadnike pobjedničke frakcije koristio izraz *intrinseci* („oni koji su unutra“).¹⁰ Potonji izrazi nikada ne posjeduju neko specifično značenje koje bi pobliže identificiralo određene frakcije, već isključivo generičko i situacijsko. Aktualni *extrinseci* uvijek imaju potencijala postati novi *intrinseci*, i tako u krug. Prikazana terminologija predstavljala je opće mjesto u javnom diskursu koji se ticao ovih političkih fenomena u

9 Usp. o političkim egzilima: Susannah Foster Baxendale, „Exile in Practice: The Alberti Family In and Out of Florence, 1401-1428, *Renaissance Quarterly*, sv. 44, br. 4 (1991), 720-756. Iako je riječ o drugačijem kontekstu, može se informativno o kaznenim egzilima usp. Elisabeth Van Houts, „The Vocabulary of Exile and Outlawry in the North Sea Area around the First Millennium“, *Exile in the Middle Ages. Selected Proceedings from the International Medieval Congress, University of Leeds 8-11. July 2002*. (ur. Laura Napran i Elisabeth van Houts), Turnhout 2002, 13-28. Za ostalo ponovno usporedi navedenu literaturu pod bilješkom 7.

10 Politički i kazneni egzili nisu karakteristika samo kasnosrednjovjekovnih talijanskih i dalmatinskih gradova, već se radi o metodi korištenoj i u drugim predmodernim i/ili srednjovjekovnim društvima. Usp. Laura Napran, „Introduction: Exile in Context“, *Exile in the Middle Ages. Selected Proceedings from the International Medieval Congress, University of Leeds, 8-11. July 2002*. (ur. Laura Napran i Elisabeth van Houts), Turnhout 2002, 1-9. Međutim, praksa egzila u srednjovjekovnim mediteranskim komunama svoje korijene posredno vuče iz vremena starog Rima i Grčke. Za rimski kontekst usp. Gordon P. Kelly, *A History of Exile in the Roman Republic*, Cambridge University Press 2006, 17-69. Za grčki kontekst usp. Sara Forsdyke, „Exile, Ostracism, and Athenian Democracy“, *Classical Antiquity*, sv. 19 (2000), 232-263. Aristokratski frakcijski sukobi u grčkim polisima tijekom 7. i 6. st. pr. Kr. bliži su kontekstu kasnosrednjovjekovnih komuna, uzimajući u obzir njihovu izraženu policentričnost i lokaliziranost, za razliku od rimskih građanskih ratova u 1. st. pr. Kr. koji se vode isključivo radi vlasti nad Rimom, premda je terminologija u komunama potpuno rimska.

talijanskim i dalmatinskim srednjovjekovnim komunama.¹¹ Nadalje, vlasti su u praksi koristile i postupke *confinatio* i *relegatio*, bilo da se radilo o samoj lokalnoj ili središnjoj vlasti (ugarskoj ili mletačkoj).¹² Naime, *relegatio* je podrazumijevao da nadređena vlast odlučuje gdje točno prognanici smiju biti smješteni, a gdje ne smiju boraviti, dočim je *confinatio* označavao postupak otpremanja i zatvaranja unutar strogo određenog geografskog prostora (npr. unutar grada Venecije ili općenito u neku tamnicu).¹³

Bilo da su politički motivirane ili ne, prisilne migracije uvijek podrazumijevaju nametnuto napuštanje rodnoga kraja, što za prognanike znači i materijalne i emocionalne gubitke. Međutim, date okolnosti u kojima netko nekoga šalje u egzil ili prognostvo variraju od primjera do primjera, a upravo su okolnosti ključne za razumijevanje tijeka zbivanja. Kako je to sve zaista funkcioniralo, pokazat će se na konkretnim primjerima iz Trogira, Dubrovnika i Zadra. Temeljem izvorne građe sasvim je jasno kako je razina frakcijskih sukoba u Trogiru bila iznad prosjeka za dalmatinske gradove, odnosno kako je cjelokupna i kvalitativna i kvantitativna analiza najviše izvediva za slučaj Trogira.¹⁴ Čini se da su po pitanju frakcijskih sukoba Trogiru bili slični Šibenik i Split, premda se takvi sukobi u potonjim gradovima mogu pratiti praktički samo za kraj 14. i početak 15. stoljeća.¹⁵

- 11 Konkretno primjere za navedene termine vidi u: Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae*, sv. IV (u nastavku: CD, IV), Zagreb 1906, dok. 75, str. 80 (1239. – *exul*); Kaptolski arhiv Split, Ostavština Ivana Lučića (u nastavku: OIL), sv. 540, fol. 290 (1395. – *exules, et exbanniti*); OIL, sv. 540, fol. 172-172v (1382. – *banissetis et exuleratis*); OIL, sv. 542, fol. 185v (1326. – *bannitos, et exiliatos de dicta civitate*); Lučić, *Svjedočanstva I*, 390-392. i OIL, sv. 542, fol. 183 (1320. – *bannitos de civitate*); Miho Barada, *Monumenta Traguriensia. Acta Curiae comunis Tragurii volumen I*, Zagreb 1951 (u nastavku: MT, III), dok. 50, str. 85 (1272. – *sit forbanditus*); Lučić, *Svjedočanstva I*, 367 i OIL, sv. 542, fol. 72v (1311. – *misit ad confinia*); OIL, sv. 542, fol. 228v (1328. – *et predictos expulsos*). Za „vanjske“ i „unutarnje“ vidi npr. OIL, sv. 542, fol. 197 (1326. – *ciues et intrinseci ... extrinsecis ipsius terre*).
- 12 Vidi, primjerice, Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae*, sv. XII (u nastavku: CD, XII), Zagreb 1914, dok. 225, str. 302 (1355. – *dantes eidem confinium*); OIL, sv. 540, fol. 13-13v (1358. – *relegati et confinati*).
- 13 Što se tiče korištene terminologije usp. Shaw, *The Politics of Exile*, 53-55, 87-88; Brown, „Insiders and Outsiders ...“, 339-340; Lauro Martines, *April Blood. Florence and The Plot against the Medici*, Oxford 2001, 19-20. Treba napomenuti da se u ovom radu izrazi „egzil“, „progonstvo“ ili „izgnanstvo“ koriste kao sinonimi, a razlika je isključivo u tome radi li se o politički motiviranim (i kojima točno) ili o kaznenim egzilima.
- 14 Prvenstveno se to odnosi na Lučićevu *Ostavštinu* u dijelu koji pokriva razdoblje od 1300. do 1420. godine, a koja obiluje izravnim podacima preko kojih se mogu rekonstruirati frakcijski sukobi. Vidi OIL, sv. 542, 540 i 535. S druge strane, u ovom radu nisu razmotreni svi sačuvani primjeri egzila između 13. i 15. stoljeća jer bi to jednostavno zahtijevalo puno više teksta.
- 15 Najpoznatiji je splitski slučaj iz razdoblja od 1398. do 1402, o čemu ima informativno u: Grga Novak, *Povijest Splita (Od prethistorijskih vremena do definitivnog gubitka pune autonomije 1420. god)*, sv. I, Matica hrvatska, Split 1957, 210-226. Frakcijska prognostva iz Splita zabilježena su još 1411, 1413. i 1418. godine, dočim su u Šibeniku ona zabilježena 1409. i 1412. godine. Usp. Lučić, *Svjedočanstva II*, 867-868, 873-875, 897-890. Osim Šibenika i Splita, postoji parcijalni spomen nekih sukoba na Pagu iz 1345. godine u: *Venezia – Senato. Deliberazioni miste. Registro XXII (1344-1345)*, vol. IX (ur. Edoardo Demo), Venezia 2007, 319. Isto tako se spominju sukobi i na Rabu 1404. godine. Vidi:

Frakcije i politički egzil

Vrati li se priča na početak 14. stoljeća i izbijanje prvog (poznatog) otvorenog frakcijskog sukoba u Trogiru, nailazi se odmah na primjere progonstva. Naime, na temelju krucijalnih iskaza svjedoka u papinskoj istrazi, provedenoj u lipnju 1319. godine radi utvrđivanja okolnosti u kojima je srušen franjevački samostan u svibnju 1315. godine, može se relativno pouzdano rekonstruirati početna faza frakcijskog sukoba. Prema trogirskom plemiću Petru sinu Dese i skradinskom biskupu Nikoli, vođe frakcija Marin Andrijin i Matej Zorijev natjecali su se oko sudske ili konzulske vlasti, a konačni je ishod bio pobjeda Mateja Zorijeva. Međutim, Marin je netom nakon toga u osvetničkom pohodu ubio gradskog notara i ozbiljno ranio dva konzula, nakon čega je protjeran zajedno sa svojom družinom (*comitiua*) iz grada i osuđen na isplatu nepoznate novčane svote. Matej Zorijev je kao novoimenovana politička osoba, pored ranjenih konzula, izabran privremeno za rektora i kapetana grada.¹⁶ Ivan Lučić pretpostavljao je da se taj događaj morao zbiti negdje prije 29. kolovoza 1311. godine, kada se Matej po prvi put navodi kao kapetan.¹⁷ Međutim, Veliko je vijeće u 1312. godini izabralo za potestata Pilatera Rambertova, a za njegova vikara Rajnerija Manfredova, koji se spominju u sudskim spisima između travnja i srpnja 1312. godine.¹⁸ Matej je pritom zadržao svoju dužnost kapetana, no nije bio zadovoljan takvim raspletom događaja pa je iskoristio trenutak kada je potestat Pilater iz nekog razloga otišao iz grada i prepustio vlast vikaru Rajneriju. Svjedoci opisuju da je Matej svrgnuo Rajnerija i protjerao ga iz grada te se dao izabrati za potestata. Vjerojatno se to odnosi na razdoblje kraja 1312. i početka 1313. godine. Marin Andrijin se u nekom trenutku vratio u grad, no napustio ga je nakon što je Matej uspostavio svoju samostalnu vlast, što bi se moglo datirati upravo navedenim periodom. Tada je, opisuju svjedoci, Marin Andrijin „dragovoljno“ napustio grad sa svojim pristašama i smjestio se vjerojatno u Šibenik, planirajući povratak i rušenje vlasti potestata Mateja, uz pomoć bana Mladena II. Bribirskog.¹⁹ Kao

Ferdo Šišić, „Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga“, *Vjestnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva*, sv. VI (1906), 38. Međutim, valjalo bi upozoriti i na jedan raniji slučaj splitskih unutarnjih sukoba iz 30-ih godina 13. stoljeća o kojima piše arhiđakon Toma u svojoj kronici. Naime, sukobili su se splitski plemići Dujam sin Dražin te Vital, zajedno sa svojim sinovima i pristašama, pri čemu je taj sukob vrlo brzo prerastao u frakcijski obračun koji je zahvatio cijeli Split. Vidi: *Thomae Archidiaconi Spalatensis: Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archidiacon Thomas of Split: History of the Bishops of Salona and Split* (prir. Olga Perić, Damir Karbić, Mirjana Matijević-Sokol i James Ross Sweeney), Central European University Press Budapest 2006, str. 214-215.

16 Vidi: OIL, sv. 542, fol. 72v-73v.

17 Vidi: Lučić, *Svjedočanstva I*, 367. Usp. Arhiv HAZU u Zagrebu, *Ioannis Lucii Traguriensis notata historico-chronologica*, sign. Kodeksi, I c 56, fol. 41. Potonje Lučićeve bilješke objavio je Franjo Rački, pa usp. Franjo Rački, „Notae Ioannis Lucii“, sv. XIII (1881), *Starine*, 225.

18 Za sudske spise koji potvrđuju mandat potestata Pilatera između travnja i srpnja 1312. godine vidi *Monumenta Traguriensia. Acta Curiae comunis Tragurii. Ab 1310 usque 1331.* (ur. Kruno Prijatelj), Split 1988, dok. 46, str. 137-138; dok. 51, str. 144-149.

19 Usp. OIL, sv. 542, fol. 70-73v.

što se vidi iz priloženog, Marin Andrijin je prvi put progнан jer je počinio ubojstvo i napao trogirsku vlast, što se može vrlo lako okarakterizirati kao puč ili zavjera, a samim time i izdaja, dok je drugi put navodno otišao sam, uvidjevši da ne može ništa napraviti i čekajući pravi trenutak da se vrati. Polazeći i od toga da je imao potporu bana Mladena, odnosno da je očito djelovao kao njegova produžena ruka, ne čudi mlaka reakcija prema onome što je Marin napravio jer je imao zaštitu politički najmoćnije osobe u Hrvatskom Kraljevstvu Stoga je Matej morao djelovati razborito kako situacija ne bi eskalirala u trenucima dok on još nema čvrstu vlast nad gradom i dok mu stalno prijete opasnost od banove vojne intervencije.²⁰

Za primjer se može uzeti neuspjela zavjera Pazzijevih u Firenci iz 1478. godine, usmjerena protiv vodeće gradske obitelji Medici, odnosno protiv glavne osobe u obitelji i cijelom gradu – Lorenza de Medicija. Naime, vrlo razgranata i utjecajna urotnička mreža isplanirala je ubojstvo Lorenza i njegova brata Giuliana te potom uspostavu nove vlasti u Firenci. Krajem travnja 1478. godine, urotnici su ubili Giuliana, ali Lorenzo je uspio preživjeti napad, zadobivši porezotinu. Posljedično je tijekom narednih deset godina dao smaknuti preko sto osoba, izravno ili neizravno uključenih u samu urotu, iz čega je jasno koliki su mogli biti razmjeri odmazde za zavjeru i napad na vlast, kao i upornost u provođenju takve odmazde.²¹ Drugi je primjer iz razmatranoga razdoblja. Naime, nakon neuspjele Querini-Tiepolo zavjere u Veneciji 1310. godine, mletačke su vlasti prognale ili smaknule urotnike, a jedan od vođa, Bajamonte Tiepolo, uspio je pobjeći sa svojom pratnjom i skloniti se u Hrvatsku kod bana Pavla I. Bribirskog, svojeg krvnog srodnika. Međutim, mletačke vlasti nisu nikada odustale od intenzivne potrage za njim, ali ne zna se jesu li ga uspjele zarobiti nakon 1329. godine, kada mu nestaje traga u izvorima.²² U slučaju Marina Andrijina izostale su takve odlučne reakcije vlasti zbog kompleksnih političkih odnosa, uslijed kojih je Marin Andrijin imao više manevarskog prostora. Situacija je tako potrajala do svibnja 1315. kada je ban s vojskom opsjeo Trogir, ali se na kraju zadovoljio novčanom isplatom koju mu je Matejeva vlast morala obročno isplatiti.²³

Do promjene režima u Trogiru dolazi negdje prije 30. listopada 1317. godine, kada po prvi put nalazimo potpunu drugačiju konfiguraciju vlasti s Andreisima na čelu, dok

20 Kronologija zbivanja prati se u iskazima svjedoka iz papinske istrage u: OIL sv. 542, fol. 70-73v. Usp. o tome i Lučić, *Svjedočanstva I*, 366-369.

21 Posljednja žrtva Lorenzove odmazde bio je Girolamo Riario, knez Imole i Forlija, ubijen 1488. godine. Usp. Martines, *April Blood*, 1-6, 111-137.

22 Do danas najdetaljniji pregled Bajamonteova djelovanja nakon urote nudi: Giuseppe Praga, „Bajamonte Tiepolo dopo la congiura“, *Atti e memorie della societa Dalmata di storia patria*, sv. 1 (1926), 40-100. Usporedi o tome također: *Povijest Venecije*, sv. I, Antibarbarus, Zagreb 2007, 214-224; Lučić, *Svjedočanstva I*, 365-366. Čitav popis njegove prognane družine nalazi se u jednom dokumentu od 10. listopada 1325. godine. Vidi OIL, sv. 542, fol. 179v.

23 Usp. Lučić, *Svjedočanstva I*, 369-377.

su Matej i njegove pristaše u progonstvu.²⁴ Treba naglasiti kako prognanici, iako i dalje građani svoga grada, najčešće traže potporu od onih koji su im u normalnim okolnostima politički i gospodarski suparnici, kao što su to Trogiru u ovom slučaju bili Šibenik ili Split. Stoga u odnosu Šibenika i frakcije Marina Andrijina, odnosno frakcije Mateja Zorijeva i grada u kojem su se već sklonili, ne treba nužno tražiti bilo kakve dublje povezanosti osim političkih interesa. Međutim, ne treba ni posve isključiti postojanje takvih veza, naročito onih obiteljskih. Ista šibenska vlast koja je podupirala Marina Andrijina i predstavljala pouzdanike samoga bana, u promijenjenim je okolnostima banu okrenula leđa početkom 1322. godine kada je sklopila savez s Trogirom protiv bana Mladena II.²⁵ Međutim, *fortunae rota* nastavlja se okretati pa frakcija Marina Andrijina opet završava u progonstvu negdje između siječnja i travnja 1320. godine, kada je došlo do ubojstva potestata Corada de Turrus. Posljedično se Matej vratio u grad i prevagu su odnijeli njegovi pristaše, odnosno protivnici Marina Andrijinog.²⁶ U odlukama dubrovačkog vijeća od 9. lipnja 1320. godine postoji zabilježena molba novih prognanika Andreisa, u kojoj oni mole dubrovačku vlast da uspostavi kontakt s banom Mladenom, koji se tada očito nalazio u zaleđu Dubrovnika. Tražili su pritom od bana da „dade obećanje i dopuštenje sinovima, rođacima i unucima (ili nećacima) Marina Andrijina da mogu boraviti u nekom gradu u Hrvatskoj po banovom izboru i da mogu i dalje koristiti sva svoja dobra u gradu Trogiru i njegovom distriktu“.²⁷ Nije poznata banova reakcija, ali sama činjenica da su se Andreisi pokušali njemu izravno obratiti u kratkom roku jasno govori o tome da su se i dalje smatrali banovim klijentima. To ujedno vrlo lijepo odražava prvi potez koji frakcijski prognanici uopće mogu napraviti, a to je što prije potražiti pomoć trenutnog patrona, ili pak pronaći novog koji će im dati konkretnu podršku u nastavku frakcijskog sukoba. Ili mnogo prizemnije, patrona koji će jednostavno zaštititi njihove živote i jamčiti za njihovu imovinu, kao što se čini da je bio slučaj i s Andreisima u lipnju 1320. godine.²⁸

24 Vidi: Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae*, sv. VIII (u nastavku: CD, VIII), Zagreb 1910, dok. 380, str. 462. Damir Karbić se u novije vrijeme osvrnuo na Matejevu vladavinu, uklapajući je u širi kontekst bribirskoga gospodstva. Naime, ističe kako politički uzlet Mateja Zorijeva predstavlja presedan unutar bribirskih okvira, ali naglašava da su takvi slučajevi bili zapravo česti u talijanskim gradovima. Usp. Damir Karbić, *The Šubići of Bribir. An Example of the Croatian Noble Kindred* (doktorska disertacija), Budimpešta 2000, 80-82; Damir Karbić, „Šubići-Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322)“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 22 (2004), 20-21; Damir Karbić, „Odnosi gradskoga plemstva i bribirskih knezova Šubića. Prilog poznavanju međusobnih odnosa hrvatskih velikaša i srednjovjekovnih dalmatinskih komuna“, *Povijesni prilozi*, sv. 27 (2008), 50, 52-53, 57.

25 Usp. Karbić, „Šubići-Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322)“, 19-25.

26 Usp. Lučić, *Svjedočanstva I*, 390-392.

27 Usp. „*pro ambaxiatore ad magnificum dominum Mladenum, rogando eum ut sui honore et gratia nostrum dignetur et placeat sue dominationi dare et concedere licentiam et parabolam filiis Marini Andree de Traguro, barbaris, consanguineis et nepotibus eorum posse morari in ilia civitate Crovatie que sibi placuerit, et quod possint gaudere et usufructare omnia eorum bona existentia in Traguro et suo districtu*“. Vidi: Josip Gelčić, *Monumenta Ragusina. Liber Reformationum*, V, Zagreb 1897, 172.

28 Usp. za prognanike Shaw, *The Politics of Exile*, 122-142.

Srećom po Mateja Zorijeva i njegove pristaše, Andreisi nisu naknadno uspjeli preokrenuti političku situaciju. Doduše, sam Matej nije nakon povratka uspio povratiti stari status, a sigurno niti drugima to nije bilo u interesu. Ono po čemu su komune i njihove gradske elite specifične jest princip kolektivne moći, a ne individualne, pa je i u tom kontekstu Matej od mnogih u papinskoj istrazi proglašen tiraninom koji se uz pomoć svojih „sljedbenika“ (*complices i sequaces*) i pukog nasilja održavao na vlasti. Posljedice političkog kaosa tijekom 1310-ih godina negativno su se odrazile na grad i njegovu jurisdikciju nad vlastitim distriktom.²⁹ Naime, problemi poput težačkih prisvajanja općinskog zemljišta u Podmorju, razmirice sa Šibenčanima oko granice, te zadarskih i bračkih represalija nalazile su se na dnevnom redu trogirske vlasti tijekom 20-ih i 30-ih godina 14. stoljeća, dok je istovremeno trajao proces mirenja vladajuće i prognane frakcije pod sponzorstvom mletačke vlasti, između 1325. i 1328. godine.³⁰ Vjerojatno je bilo potrebno određeno vrijeme za prilagodbu prognanika novim uvjetima u gradu, odnosno formalna je integracija zasigurno potrajala i do 30-ih godina 14. stoljeća. Budući da je ban Mladen izgubio vlast u listopadu 1322. godine, Andreisi su posljedično završili prepušteni sami sebi i dobroj volji vladajuće frakcije u Trogiru. Razvoj događaja omogućio je pripadnicima Matejeve frakcije da zadrže političko prvenstvo desetljećima. I ne samo to. Između srpnja i rujna 1320. godine Matejeva je frakcija, preko potestata Marka Vitturija iz Venecije, isplatila odštete određenim građanima i plemićima koji su bili oštećeni u političkim sukobima. U sačuvanoj dokumentaciji uočljiva je činjenica da su obeštećeni isključivo konfisciranom imovinom pripadnika frakcije Andreis. Pozicija frakcije Andreis permanentno je oslabljena – nisu se više uspjeli vratiti na nekadašnji status, već su uzde njihove frakcije naknadno preuzeli pripadnici roda Vitturi.³¹ Tijekom procesa mirenja zavađenih trogirskih frakcija u periodu od 1325. do 1328. godine, mletačke vlasti koristile su metodu *relegatio* kako bi odvojile prognanike jedne od drugih. U tom su smislu delegirani arbitri, mletački patriciji, 1326. i 1328. godine donijeli presude po kojima su prognanici bili dužni boraviti u progonstvu još dvije godine, isključivo u mjestima koja su pod mletačkom kontrolom i to barem 30 milja udaljeni od samog Trogira. Pritom su u obzir dolazili ponajviše Zadar, Šibenik, Brač i Hvar. Sam dužd 1328. godine opominje trogirsku vlast da konačno provede posljednju presudu. Što se točno događalo nakon toga ne zna se, no jasno je da je u narednim godinama ipak došlo do formalne integracije „vanjskih“ s „unutarnjima“.³²

Međutim, trideset godina nakon procesa mirenja trogirski su plemići u srpnju 1357. godine, po uzoru na Splitsane, podigli ustanak protiv mletačke vlasti i priklonili se ugarskom kralju Ludoviku Anžuvincu, koji je vodio uspješni rat protiv Venecije s ciljem stjecanja istočne obale Jadrana. U prosincu iste godine došlo je do frakcijskoga okršaja

29 Usp. OIL, sv. 542, fol. 70v. O principu kolektivne moći usp. Jones, „Communes and Despots ...“, 71-96.

30 Lučić, *Svjedočanstva I*, 415-440, 486-517.

31 Usp. Rački, *Notae*, 229-230; OIL, sv. 542, fol. 88-95v; Lučić, *Svjedočanstva I*, 385-392.

32 Usp. Lučić, *Svjedočanstva I*, 432-440.

u kojem je Jakov Petrov Vitturi, trogirski arhiđakon, pokrenuo linč protiv Josipa Stjepanova de Cega i hvarskog biskupa Stjepana Mihaelova, rodom Trogiranina, okupivši oko sebe blizu stotinu pučana i drugih pristaša. Stjepan Mihaelov, koji se tada nalazio u Trogiru, napadnut je i ranjen mačem, ali je uspio preživjeti, dok je Josip Stjepanov sa svojim pristašama vjerojatno pobjegao iz grada. Upravo zato što tijekom zbivanja djeluje više kao odmazda zbog „starih računa“, nego kao konfrontacija između dviju frakcija, nedvojbeno je da ovaj događaj ima izravne poveznice sa zbivanjima s početka 14. stoljeća. Međutim, takvo stanje nije dugo potrajalo jer je već početkom 1358. godine kraljevska vlast smirila situaciju i provela službenu istragu, na temelju koje je ban Ivan Čuz, u kraljevo ime, 14. kolovoza iste godine donio presudu. Između ostalih, u arhiđakonovoj pratnji (*comitiua*) nalazili su se Nikola i Gauzinja, sinovi Marina Andrijinog, koji su optuženi kao verbalni podstrekači revolta jer su navodno naglas poticali pučane da ubiju Josipa Stjepanova, nudeći bolji dio njegova imanja.³³ Zaključak službene istrage bio je, između ostaloga, da Nikola i Gauzinja nisu izravno sudjelovali u svemu (!), zbog čega je za njih predviđen jednogodišnji egzil izvan grada, i to odvojeno u Splitu i Šibeniku (*debeant relegati et confinati a ciuitate Traguriensi et districtu usque ad unum annum proxime subsequentem, unus ad ciuitatem Spaleti et alter ad ciuitatem Sybenici*).³⁴ U presudi je potom samo potvrđen zaključak istrage (*quod per annum unum integrum et completum stare debeant unus eorum in ciuitate Sibenicensi et alter in ciuitate Spaleti*).³⁵ Osim njih, banska je vlast osudila vođe iz redova pučana, Matusinu i Mateja Krešića, zajedno s njihovim pomoćnicima, na jednogodišnji izgon iz grada i njegova distrikta (*quod per unum annum ambo et quilibet eorum sit et esse debeant banniti de ciuitate et districtu Tragurii*).³⁶ Doduše, zaključak istrage bio je da ih se progna zauvijek (*uidetur eis quod predicti perpetuo sint banniti de ciuitate et districtu Traguriensi*), no možda je ban ublažio kaznu imajući u vidu velik broj pučana uključenih u cijeli događaj i potrebu da se stabilizira situacija.³⁷

Ova dva primjera savršeno ilustriraju uporabu rimske pravne terminologije (*bannum*, *confinatio* i *relegatio*), odnosno njihovu gradaciju po ozbiljnosti čina. Naime, postupci *relegatio* i *confinatio* u slučaju Nikole i Gauzinje, svjedoče o tome da je banska vlast stupanj njihove involviranosti barem nominalno shvaćala kao manji problem od djelovanja pučana, koji su zapravo u praksi obavili većinu „posla“ umjesto arhiđakona i njegove pratnje. Pritom odmah upada u oči i razlika u društvenom statusu. Nije isto osuditi plemića i pučana na izgon, pa je to također igralo vrlo važnu ulogu. Očito se vlast na kraju odlučila za pragmatično rješenje, uzimajući u obzir potrebe trenutka i prethodnu mobilizaciju pučana. Doduše, vlasti su u svibnju 1365. godine ukinule sve pučke bratovštine,

33 Usp. Lučić, *Svjedočanstva I*, 582-607; Lučić, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amsterdam 1666, 383-385 (odnosi se na objavljeni tekst *A Cutheis tabulae*); OIL, sv. 540, 23v.

34 Vidi OIL, sv. 540, fol. 17.

35 Vidi OIL, sv. 540, fol. 23v.

36 Vidi OIL, sv. 540, fol. 21v.

37 Vidi OIL, sv. 540, fol. 14v.

izuzev one sv. Duha, ostavljajući pučanima suženi prostor za djelovanje. Istovremeno je i djelovanje bratovštine sv. Duha bilo podvrgnuto strožoj regulaciji kako bi se spriječio subverzivni potencijal bratovštine.³⁸ Potonji primjeri izгона, relegacije i konfinacije, treba podcrtati, tehnički odgovaraju okolnostima kaznenog egzila. Međutim, budući da do presude dolazi neposredno nakon i izravno zbog frakcijskog okršaja, slučaj je uklopljen u cjelinu koja se bavi frakcijskim progonstvima, a ne u narednu koja se dotiče kaznenog egzila. Kao što se vidi na ovome primjeru, teško je jednoznačno kategorizirati ovakve pojave jer mogu istovremeno imati više značenja, ovisno o kutu gledanja.³⁹

Posljednjoj fazi frakcijskih sukoba (1386-1395) prethodio je slučaj progona zardarskog plemića Pavla Pavlovića iz Trogira u studenom 1386. godine. Naime, Pavao je služio kao trogirski knez od srpnja pa do kraja studenog 1386. godine, kada je u slabo poznatim okolnostima završio potjeran iz grada od strane same trogirске populacije, o čemu obavještava upravo sam Pavao u svom poznatom dnevniku.⁴⁰ Međutim, bilo bi mnogo preciznije reći da ga je potjerao jedan dio populacije, što bi bilo sukladno kontekstu od prosinca 1387. godine kada je frakcija Vitturi i Andreis ubila nekoliko pripadnika obitelji Cega, odnosno vodeće osobe u frakciji Cega i Kažotića, a ostale prognala iz grada.⁴¹ Pavao Pavlović na drugome mjestu navodi kako je njegov rođak, trogirski plemić Andrija Cige Josipova, odlukom trogirskih vlasti od 8. siječnja 1400. godine završio u šestomjesečnom egzilu u Šibeniku. Osim te konstatacije o njegovom srodstvu s Andrijom, u dnevniku se nalazi i obavijest da je povodom smrti Stjepana Cige Josipova došao u Trogir, 2. srpnja 1402. godine, izraziti sućut obitelji svojih rođaka.⁴² Polazeći od rečenoga srodstva, njegovo je progonoštvo iz grada vrlo vjerojatno bilo povezano sa zbivanjima na široj političkoj sceni, i s činjenicom da je tada pripadao Sigmundovoj političkoj struji. Sve te informacije upućuju na dosege i implikacije društvenih mreža u kasnosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, koje su imale svoj odraz i u frakcijskim sukobima u Trogiru. Prema Pavlovoj naraciji, frakcija Vitturi i Andreis uspijeva održati vlast do srpnja 1392. godine, kada oko 34 pripadnika frakcije Cega i Kažotića uspijeva ući u grad morskim putem i ubiti Lompru Mikacijeva Vitturija, vođu frakcije Vitturi i Andreis.⁴³ Sama činjenica da Pavao uvjeren je barata brojkom od oko 34 sudionika

38 Vidi: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, *Statuta et reformationes civitatis Tragurii*, rukopis Ivana Lučića, Zbirka rijetkosti, sign. R 5724, fol. 95v-98. Usp. Ivan Strohal, *Statut i reformacije grada Trogira – Statutum et reformationes civitatis Tragurii*, Zagreb 1915, Ref. lib. I, cap. 50, 51 i 52.

39 Osim tih primjera, otkriva se vrlo kratki spomen jedne ciljane konfinacije u dubrovačkim odlukama gradskih vijeća. Naime, 7. listopada 1364. godine, pred dubrovačkim Malim vijećem pojavljuju se dva zlatara s Krete, Antonije de Montello i Moskol Sellopolus, budući da je Venecija donijela odluku o njihovoj konfinaciji u Dubrovniku. Usp. „*Antonius de Montello, Moscoleus Sellopolus aurifices de Candia, se presentaverunt in parvo consilio sono campane etc. congregato, ad ipsorum cautelam, quia sunt confinati ut dixerunt a dominio ducali Veneciarum*“. Vidi u: Josip Gelčić, *Monumenta Ragusina, Liber reformationum*, IV, Zagreb 1896, 29.

40 Šišić, „Ljetopis Pavla Pavlovića“, 10.

41 Šišić, „Ljetopis Pavla Pavlovića“, 12.

42 Šišić, „Ljetopis Pavla Pavlovića“, 30. i 33.

43 Šišić, „Ljetopis Pavla Pavlovića“, 16.

ukazuje na to da je od svojih rođaka Cega očito primao informacije koje su dolazile od samih sudionika. Takav se zaključak na koncu nameće. Nakon tog događaja Andreisi i Vitturiji, naravno, odlaze u progonstvo okončano banskom intervencijom početkom 1395. godine, što je za rezultat imalo sporazum između „unutarnjih“ (obitelji Cega, Kažotić, Čipiko i Lučić) i „vanjskih“ (obitelji Vitturi, Andreis, Quarco, Bufalis, Sobota i Chiudis) u siječnju 1395. godine.⁴⁴

Čini se da u narednom razdoblju, od 1395. do lipnja 1420. godine, u Trogiru nije došlo do novih (otvorenih) frakcijskih sukoba. O takvim sukobima nije sačuvan spomen u postojećim izvorima, kao u slučaju sukoba u Šibeniku i Splitu. Međutim, s obzirom na primjer Andrije Cige Josipova i njegova egzila od 8. siječnja 1400. godine, očito je da je i dalje postojala potreba za korištenjem mehanizma slanja u (politički) egzil. Ne ulazeći ovom prilikom u razloge takve političke stabilnosti u Trogiru u ovom periodu, fokus sada usmjeravamo na samu 1420. godinu i mletačko osvajanje grada. Naime, od 1409. pa do 1420. godine traje mletačka akvizicija najvećeg dijela obalne Dalmacije temeljem kupoprodajnog ugovora s Ludovikom Napuljskim, koji je Veneciji prodao sve što je osobno kontrolirao u Zadru i njegovoj okolici, kao i sva kraljevska prava na Dalmaciju, za 100 000 dukata. U Zadru otpora nije bilo, no u ostatku Dalmacije Venecija je morala vojnom silom ostvariti svoje pravo. Nakon predaje Šibenika u listopadu 1412. godine, prvi je na red došao Trogir. Međutim, zbog složenih političkih okolnosti i činjenice da je Venecija bila angažirana na razne načine po čitavom istočnom Mediteranu, konkretno vojno djelovanje protiv Trogira, odnosno Splita, Brača, Korčule i Hvara, započinje tek od ožujka 1420. godine.⁴⁵ Zbog izvanrednih okolnosti, trogirski plemić i kraljevski gusar Mikacije Nikolin Vitturi, uspijeva se u to vrijeme nametnuti kao politički dominantna osoba u Trogiru, uz potporu svoje ratne družine, njemu sklonih plemića i manjega dijela pučana, odnosno biskupa Šimuna de Dominiša. Drugim riječima, gradom je čvrsto upravljala politička struja potpuno odana kralju Sigismundu i potpuno neprijateljski nastrojena prema samoj ideji o mletačkoj vlasti u gradu. Može se govoriti o Mikacijevoj frakciji, no okolnosti su bile takve da je prijetnja vanjskog neprijatelja onemogućila bilo kakvo frakcijsko djelovanje.⁴⁶ Razina društvene moći i umreženosti koja je stajala iza Mikacija postala je vidljivija u razdoblju nakon što je s dijelom svojih pristaša pobjegao iz grada, noć prije nego što je u njega ušla mletačka vojska 22. lipnja 1420. Venecija je u svibnju ili lipnju 1420. godine započela s opsadom koja je trogirskoj populaciji bila nepodnošljiva jer je mletačka vojska protiv grada koristila bombe. Stoga Mikacije i njegovi nisu imali drugog izbora nego pobjeći i, po starom i uhodanom frakcijskom obrascu, čekati pravi trenutak za povratak.⁴⁷

⁴⁴ Usp. OIL, sv. 540, fol. 289v-291v.

⁴⁵ Usp. Marko Šunjić, *Dalmacija u XV stoljeću*, Sarajevo 1967, 40-66.

⁴⁶ Usp. Lučić, *Svjedočanstva II*, 894-914; Pavao Andreis, *Povijest grada Trogira I*, Književni krug, Split 1977, 152-155.

⁴⁷ Usp. Lučić, *Svjedočanstva II*, 911-914, 951-956.

Zabilježeno je da je Mikacije sa svojim sljedbenicima, uz izravnu podršku kralja Sigismunda i cetinskog i kliškog kneza Ivaniša Nelipića, ugrožavao konsolidaciju mletačke vlasti u dalmatinskim gradovima. U tom je kontekstu Venecija razotkrila i dvije zavjere u Trogiru i Splitu iz 1421. i 1424. godine, izravno povezane s Mikacijevim djelovanjem. Međutim, s vremenom se Mikaciju gubi trag u izvorima, a njegov pomoćnik, stanoviti Dekan, od 1424. ili 1425. godine prebacio je svoje gusarsko djelovanje na Kvarner.⁴⁸ Dakle, za Veneciju nije nikako vrijedio uhodani obrazac na koji su politički akteri u Dalmaciji i Hrvatskoj navikli u ovakvim situacijama jer nitko nije računao na to da će mletačka vlast potrajati duže, a kamoli do kraja 18. stoljeća. Pristup mletačkih vlasti s početka 15. stoljeća ne može se usporediti s pristupom koji su prema Dalmaciji imale između 1322. i 1358. godine. Političke okolnosti potpuno su se izmijenile i, sukladno tome, Venecija nakon katastrofalnog Rata za Chioggiu (1378-1381) kreće u stjecanje konkretnog teritorija, za razliku od nekadašnjih shvaćanja po kojima je bilo najbitnije kontrolirati strateški važne točke na geografskoj karti, s ciljem osiguravanja nesmetane plovidbe od Venecije do Levanta.⁴⁹ S druge strane, Mikacijev bijeg iz grada može se smatrati vrstom političkog progonstva do kojeg dolazi u ratnim okolnostima. Pripadnici Mikacijeve ratne družine koji su ostali u gradu prognani su odmah u danima koji su uslijedili nakon ulaska mletačke vojske u grad, sa zabranom povratka uz prijetnju tjelesnog sakaćenja i smaknuća. Mikacijev primjer na neki način predstavlja kombinaciju političkog i kaznenog egzila, budući da je za mletačke vlasti bio i politički neprijatelj i razbojnik.⁵⁰

U tom istom vojnom i političkom kontekstu s početka 15. stoljeća nailazimo na osebujan primjer konfinacije, odnosno političkog egzila. Naime, radilo se o konfinaciji mogućih političkih protivnika u samoj Veneciji, što su mletačke vlasti provodile iz sigurnosnih razloga, kako bi se unaprijed otklonile bilo kakve eventualne prepreke konsolidaciji mletačke vlasti u osvojenim gradovima. Ovom je prilikom, u rujnu 1411. godine, mletačka vlast donijela odluku da se unutar grada Venecije konfiniraju svi zadarski plemići stariji od 18 godina, za koje se zna da nisu skloni mletačkoj vlasti, odnosno koji imaju rođake u ugarsko-hrvatskoj vojsci ili su na neki način povezani s ugarskom stranom.⁵¹ Drugi val otpremanja uslijedio je krajem 1414. godine, nakon uspostavljenog petogodišnjeg primirja (1413-1418) s kraljem Sigismundom, a procjenjuje se da je sveukupno 1411. i 1414. godine konfinirano oko 50 plemića, a nakratko i 13 pučana koji su većinom pušteni 1415. godine. Među otpremljenim plemićima najviše

48 Vidi pučke bojazni iznesene u Veneciji 1421. godine povodom Mikacijeva djelovanja u: Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, VIII, Zagreb 1886 (u nastavku: Ljubić, *Listine*, VIII), 105-109. Za zavjere u Trogiru i Splitu 1421. i 1424. vidi: Ljubić, *Listine*, VIII, 275-276; Ljubić, *Listine*, VIII, 103-104. Za Dekana vidi Ljubić, *Listine*, VIII, 279-280.

49 Usp. Šunjić, *Dalmacija u XV stoljeću*, 27-35; *Povijest Venecije*, 241-241, 262-264; Frederick C. Lane, *Povijest Mletačke Republike*, Zagreb 2007, 219-225, 251-257; Monique O'Connell, *Men of Empire. Power and Negotiation in Venice's Maritime State*, Baltimore 2007, 21-32.

50 Usp. Lučić, *Svjedočanstva II*, 925-926; Rački, *Notae*, 267.

51 Vidi: Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, VI, Zagreb 1878 (u nastavku: Ljubić, *Listine*, VI), 181-184. Usp. Šunjić, *Dalmacija u XV stoljeću*, 186-192.

je bilo pripadnika rodova de Nassis, de Zadulinis, de Varicassis i de Begna, koji nisu bili takve sreće kao pučani, već su ostali zatočeni u Veneciji sve do tridesetih godina 15. stoljeća. Naime, odnosi između kralja i Venecije stabilizirali su se tek s prvim službenim primirjem iz 1433. godine, koje je produženo na još pet godina 1437. godine jer Sigismund nije za života htio pristati na konačni mirovni sporazum s Venecijom.⁵² Ironično, njihov boravak u Veneciji bio je tako dugotrajan upravo zbog političkih tenzija između Venecije i Ugarske, i činjenice da Sigismund nije htio formalno potvrditi mletačku akviziciju Dalmacije. Braća Juraj i Frane de Zadulinis, Marin de Cressauis te Ivan de Grisogonis dobili su odobrenje za povratak, odnosno repatrijaciju, tek u ožujku 1436. godine, dok se za druge ne zna točno. Doživjeli su sličnu sudbinu kao i frakcija Andreis početkom 14. stoljeća u Trogiru. Bez podrške svog patrona, u ovom slučaju kralja Sigismunda, u Veneciji su bili prepušteni sami sebi, kao i Andreisi bez bana Mladena II.⁵³ Konfinirani su vjerojatno i neki šibenski plemići, netom nakon mletačkog osvajanja grada u listopadu 1412. godine, kao i nekolicina trogirskih te (neimenovanih) splitskih plemića 1421. i 1424. godine, nakon razotkrivenih zavjera protiv mletačke vlasti.⁵⁴ Konfinirani dalmatinski plemići tijekom svoga novog života suočavali su se s egzistencijalnim problemima, budući da su bili odsječeni od svojih obitelji, imovine i statusa koji su imali u rodnim gradovima. Neki su od njih slali molbe venecijanskim vlastima, tražeći novčane naknade kako bi preživjeli, dok su određenima odobravani kratki boravci u njihovim gradovima u trajanju od mjesec dana do maksimalno nekoliko mjeseci. Međutim, dostupni izvori ne nude mogućnost istraživanja života konfiniranih dalmatinskih plemića u Veneciji jer za to ne postoje (barem ne otkrivena) pisana svjedočanstva.⁵⁵

Svi dosad izneseni primjeri tiču se prvenstveno jednog tipa političkih egzila, odnosno frakcijskih progonstava u različitim opisanim situacijama. Osim spomenutog Andrije Cige Josipova i njegova šestomjesečnog egzila u Šibenik od 8. siječnja 1400. godine, dosad nije bilo puno riječi o reguliranim političkim egzilima. Takve je primjere teže identificirati jer je nemoguće utvrditi njihovu pozadinu, odnosno radi li se zaista o političkim egzilima koji proizlaze iz latentnih frakcijskih sukoba. Međutim, postoji jedan primjer iz Splita kad je 31. listopada 1358. godine splitski plemić Grgur Petrov

52 Vidi: Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, VII, Zagreb 1882, 182-183 (u nastavku: Ljubić, *Listine*, VII). Usp. Tomislav Raukar (*et alii*), *Zadar pod mletačkom upravom: 1409-1797*, Zadar 1987, 33-43; Šunjić, *Dalmacija u XV stoljeću*, 193.

53 Za repatrirane plemiće vidi: Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, IX, Zagreb 1890, 95.

54 Ljubić, *Listine*, VII, 275-276; Ljubić, *Listine*, VIII, 103-104.

55 Primjere molbi vidi u: Ljubić, *Listine*, VI, 213-214, 230, 269, 280; Ljubić, *Listine*, VII, 82, 209, 241. Usp. Šunjić, *Dalmacija u XV stoljeću*, 193-197. S druge strane, metoda konfinacije u grad Veneciju korištena je od strane mletačkih vlasti i u prethodnim razdobljima. U tom smislu slučajeve konfiniranja zadarskih plemića u Veneciji iz 1345. i 1346. godine, između ostaloga, prati Zrinka Nikolić Jakus, „Vrijeme rata, kuge, zatočeništva. Zadarske plemićke obitelji i posljedice mletačke opsade 1345./1346. i Crne smrti“, *Povijesni prilozi*, sv. 55 (2018), 9-35.

predložio Velikome vijeću da se neka razmirica (*occasione dicte rixe*) između Tome Franjina i Andrije Danijelova razriješi tako što će se jednog konfirirati u Trogir, a drugog u Omiš. Za prijedlog je glasalo 38 vijećnika, dok ih je 10 bilo protiv.⁵⁶

Javni autoritet i kazneni egzil

Prvi spomen egzila, makar samo službene prijetnje slanjem u egzil u Trogir, nalazi se u jednom dokumentu od 26. svibnja 1239. godine. Gradske vlasti eksplicitno zabranjuju bilo kome da javno ili potajno potpomaže kneza Domalda po pitanju gradskih mlinova na području Pantane, jer takve u protivnom čeka kazna vječnog izгона iz grada (*pro parte Domaldi in facto molendinorum de Pantano iuuerit vel ei consilium dederit occulte vel manifeste et deprehensus fuerit, quisquis ille fuerit, omnimode habitatione Tragurien-sis civitatis expellatur et perpetuo sit exul*).⁵⁷ Valja se podsjetiti na jednu odredbu trogirskog statuta iz 14. stoljeća (knjiga II, glava 25), koja za izdajnike grada predviđa upravo kaznu vječnog izгона. Stoga primjer iz 1239. godine sugerira da je egzil bio u uporabi mnogo prije nego što se može zaključiti na temelju statuta.⁵⁸ U jednom kasnijem vrlo kratkom, ali izuzetno važnom zapisu od 22. kolovoza 1279. godine, navodi se da je potvrđena autentičnost neke isprave o egzilu (*carta de forbagnetione*), prema kojoj su Nikola Tolimirov i njegova braća osuđeni na vječni izgon iz grada od strane trogirске vlasti (*facta ipsa forbagnetione per comune ciuitatis traguriensis in perpetuum*), iako je pritom naglašeno da su on i njegova braća neprijatelji Valentina Kazarice (*inimicorum domini Valentini Casarice*), što je u konačnici zasigurno bio stvarni i odlučujući faktor za egzil. Premda bi taj slučaj više pripadao sferi političkih egzila, u svemu tome ključne su dvije stvari. Prvo, činjenica da je trogirska vlast donijela tu odluku i to vrlo vjerojatno slijedeći određenu proceduru, i drugo da je po toj odluci sastavljena isprava o egzilu, čiji je sadržaj potom i potvrđen. Na temelju toga je jasno kako je egzil od suvremenika bio percipiran kao sastavni dio normativnog poretka, čija je procedura bila regulirana običajima ili pisanim propisima u 13. stoljeću. Doduše, u praksi je uvijek sve ovisilo o sastavu gradske vlasti i konkretnim odnosima moći unutar zajednice.⁵⁹

U tom se smislu otkriva jedan dokument koji nudi nešto malo detaljniji opis kaznenog egzila od 17. svibnja 1272. godine. Navodi se kako je stanoviti Vukota nožem napao i ranio gospodina arhidakona (*percussit ipsum dominum archidiaconum cum cultello in manum et in eum sanguinem fecit*), zbog čega je osuđen na izgon iz grada, u kojem će se

56 Vidi: Jakov Stipišić; Miljen Šamšalović, „Zapisnici Velikog vijeća grada Splita 1352-1354, 1357-1359“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 12 (1982), dok. 169, str. 219.

57 Vidi: CD, IV, dok. 75, str. 80.

58 *Statut grada Trogira* (gl. ur. Vladimir Rismondo), Književni krug, Split 1988, 80. Usp. Strohal, *Statutum Tragurii*, lib. II, cap. 25, str. 63.

59 Miho Barada, *Monumenta Traguriensia. Notae seu abbreviaturae cancellariae comunis Tragurii, vol. I*, Zagreb 1948, str. 192, dok. 32 (u nastavku: MT, I).

nalaziti sve dok gradska vlast ne promijeni mišljenje (*quod sit forbanditus et stare debeat extra ciuitatem et districtum Traguriensem, donec placuerit consilio et comuni Traguriensi*), što bi zapravo moglo označavati trajni izgon. Ističe se kako je kazna dosuđena na temelju trogirskog statuta, odnosno neprecizirane odredbe koja se tiče ovakvih napada (*quod continetur in statuto comunis Traguriensis pro percussione*). Budući da se radi o sudskom spisu, ne nalazi se nikakav spomen razloga ili okolnosti koje su dovele do tog čina, već samo sadržaj presude.⁶⁰ Postoji i sačuvana obavijest od 26. rujna 1279. o primjeru egzila nakon počinjene pljačke. Nikolica, sin Voliče, završio je u progonstvu nakon što je provalio u kuću nekog Jurmana i pritom opljačkao plemiće Dujma Domičeva i Jullu (*occasione Nicolice filij Vollice forbagniti, quem suscepit in domo sua et inde disrobauit dominum Duimum et Jullam*), zbog čega je Jurman bio obvezan isplatiti novčanu odštetu Dujmu i Julli, sveukupno 50 libara tijekom pet godina. U ovome je slučaju riječ o bilježničkom spisu, a notar je ipak imao potrebu u kratkim crtama opisati događaj.⁶¹

Za razliku od ovih uglavnom šturih podataka, u dubrovačkim sudskim zapisnicima kaznenih postupaka (*Liber de Maleficcis*) iz 1312. i 1313. godine otkriva se jedan slučaj inkvizicijskog postupka, koji je proveo dubrovački knez po službenoj dužnosti 17. prosinca 1312. godine (*ex officio et regimine suo inquirere*). Naime, Grgur de Cepra ušao je u svađu sa stanovitim Nikoletom koja je prerasla u fizički obračun. Svjedoci opisuju da je Grgur bio naoružan buzdovanom (*macia*), a Nikoleto bodežom ili nekakvom metalnom oštricom (*cultello sive cum lançeta*), a deblji kraj izvukao je Grgur zadobivši ubodnu ranu od koje je naposljetku i preminuo. Navodno su Grgur te stanoviti Radoje i Pavao, naletjeli na Nikoleta i njegova prijatelja Donatella nakon trećeg zvona, kada se po gradu nitko ne smije kretati naoružan i bez svjetiljke. Pitali su ih što rade i zašto su naoružani. Dvojac im je odgovorio da su u „potrazi za ženama“ (*nos querimus de mulieribus*), odnosno da su naoružani „zato što smo stranci“ (*quia placet nobis quia sumus foresterii*), nakon čega je krenula žustra međusobna prepirka koja je imala tragičan završetak. Presuda je donesena po ubrzanom proceduri već 20. prosinca 1312. godine te je Donatello osuđen na isplatu novčane kazne, budući da je ustanovljeno da sam nije sudjelovao u ubojstvu, dok je Nikoleto prognan iz grada. Upitno je koliko je to mogla biti zadovoljavajuća kazna iz percepcije žrtvine obitelji ili cijele zajednice, koja se mogla osjećati ugroženo jer je zločin počinio stranac.⁶² Opisani primjeri Nikoleta, Vukote i Nikolice mogu se definirati kao tip egzila u formi kazne za počinjenje konkretnog kaznenog djela (pljačka, ubojstvo ili pokušaj ubojstva). Kaznena djela bez političkih implikacija ne mogu se tretirati jednako kao i politički konflikti, u kojima se također nerijetko čine kaznena djela (ubojstva i pljačke) no s političkim ciljevima i uz podršku čitavih frakcija ili grupacija.

60 Miho Barada, *Monumenta Traguriensia. Notae seu abbreviaturae cancellariae comunis Tragurii, vol. II*, Zagreb 1950, dok. 50, str. 85 (u nastavku: MT, II). Ako bi nasilje dovelo do puštanja krvi, u simbolizmu i percepcijama srednjovjekovnog društva to se smatralo posebno opakim zločinom. Usp. Martines, *April Blood*, 139-140.

61 MT, II, dok. 80, str. 208.

62 Nella Lonza i Zdenka Janeković Römer, „Dubrovački ‘Liber de Maleficcis’ iz 1312-1313. godine“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Zagreb*, sv. 25 (1992), 192-195.

Zapravo je ključna razlika u načinu na koji zajednica percipira konflikt i u tome kakvi su stvarni politički omjeri snaga jer je politička moć ta koja kreira i nameće društvenu istinu. Bilo koji aktualni režim koji svoje postojanje duguje nasilju u prošlosti, nastojat će pod svaku cijenu legitimirati to nasilje kao sredstvo za postizanje nekog višeg cilja. Ako veći dio zajednice prihvati proklamirano stajalište, tada se prošlim događajima pridaje specifično političko-ideološko značenje. Međutim, slučajevi poput Vukote ili Nikolice rješavaju se rutinski i uopće se ne postavlja pitanje legitimnosti njihovog čina jer je legitiman samo (ako uopće) u njihovim očima, ali ne i za ostatak društva. Primjerice, spomenuto je kako je Matej Zorijev u papirskoj istrazi iz lipnja 1319. godine, dok je još u progonstvu, opisan kao tiranin. Pritom je navedeno također kako je, ironično, i sam ban Mladen imao namjeru ispraviti nepravde i ukloniti tiraniju iz grada (*dominus banus dixit quod uolebat reconciliare dictam civitatem et punire et corrigere tyraniam*). Ironija je u tome što je on sam kasnije portretiran kao „tiranin“ u kronici Mihe Madijeve.⁶³ No i desetljećima kasnije, službeni zaključak trogirskog Velikog vijeća iz 1340. godine usputno isključuje iz članstva u Velikom vijeću sve one koji su ušli tijekom „razdoblja tiranije“ (*non intelligendo tempore tirranie*). Dok je, dakle, Matej na vlasti, on je kapetan i potestat za čiji je reizbor na dužnost potestata i „vječnoga kapetana“ 8. lipnja 1315. godine, u Velikom vijeću proširenog sastava, glasalo 100 od 125 vijećnika.⁶⁴ No u promijenjenim okolnostima iz 1319. godine on postaje „tiranin“, što je i službeno potvrđeno 1340. godine. Jesu li i oni koji su ga prognali tirani ili je to samo on? U političkom smislu, odgovor se krije u oku promatrača, odnosno u konkretnom stavu koji će društvene grupe ili pojedinci zauzeti po tom pitanju jer sve političke grupacije (u okvirima svoje političke arene) koriste manje-više slične metode, sukladne datoj političkoj kulturi. Ipak, jasno je da se politički stavovi vrlo brzo mijenjaju pod novim okolnostima, a samim time i zaključak o tome tko je „tiranin“.

Osim stava društvenih grupa ili pojedinaca, u specifičnim okolnostima od ključne je važnosti bio i stav vrhovne vlasti po pitanju određenog egzila. U tom smislu postoji slučaj plemića Danijela Silvestra Baronova koji je, u namjeri da spriječi tučnjavu, bio prisiljen u samoobrani ubiti stanovitog Ivana koji je ušao u prepirku s nekim ljudima. Zato ga je trogirska vlast izgnala i zaplijenila njegovu imovine. Međutim, jedine informacije o događaju dostupne su u formi povratnog pisma kraljice Elizabete od 21. siječnja 1381. godine, u kojem ona lobira za Danijela, odnosno za njegov povratak u grad i poništavanje kazne izгона. Ističe kako je Danijel to učinio u samoobrani da spasi vlastiti život i da to treba uzeti u obzir.⁶⁵ Iako iznosi kako je odluka donesena sukladno

63 OIL, sv. 542, fol. 70-73v; Lučić, *De regno*, 377 (odnosi se na objavljeni tekst kronike Mihe Madijeve de Barbezanis).

64 Za *non intelligendo tempore tirranie* vidi OIL, sv. 542, fol. 412v-414v. Usporedi: Lučić, *Svjedočanstva I*, 522-523; Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae*, sv. X (u nastavku: CD, X), Zagreb 1912, dok. 389, str. 554-555. Za Matejev reizbor vidi OIL, sv. 542, fol. 46-46v. Usporedi: Lučić, *Svjedočanstva I*, 377-378; CD, VIII, dok. 326, str. 401.

65 Usp. „*ipse Daniel uidens pugnam ipsam pro pace inter ipsos facienda tamquam mediator ipsos se interposuisset dictus uero Iuan aliis emulis suis dimissis furibundo animo ipsum in crimen ostiliter inuadendo*

trogirskom statutu i običajima, čime posredno potvrđuje njezin legitimitet, kraljica smatra da svejedno treba napraviti iznimku, odnosno poništiti kaznu i uvesti Danijela u posjed imanja sa svim pravima koja je do tada imao.⁶⁶ Pismo je u ovom obliku pročitano članovima Velikog vijeća tijekom zasjedanja, a konačnu odluku o Danijelu vijećnici su donijeli nakon glasanja. Budući da su 33 vijećnika glasala za, a 11 protiv, usvojena je molba kraljice Elizabete i posljedično je Danijel vraćen u svoj prvobitni društveni status.⁶⁷ Na primjeru ovog događaja otvara se nova dimenzija priče o egzilu, a to je da uvijek postoji mogućnost utjecaja vrhovne vlasti, što se i događa ako ona u tome vidi neki svoj interes. Danijel je u okolnostima političkih sukoba između 1386. i 1395. godine vrlo vjerojatno pripadao frakciji Cega i Kažotića, koja je i prije tih sukoba uživala potporu kraljice Elizabete i kasnije kralja Sigismunda, što se posebice odnosi na predvodnika frakcije Kažota Augustinova de Casotisa.⁶⁸ Polazeći od iznesenog, jasno je kojim se neposrednim motivom kraljica vodila u lobiranju za Danijela te mu je ta intervencija na kraju vratila prijašnji status. Danijelov slučaj stoga također spada u kategoriju egzila kao kazne za ubojice ili pljačkaše, no ovdje je došlo do političkog pritiska koji je doveo do poništavanja kazne.

Slijede tri primjera egzila u formi „uvrede veličanstva“ (*lese maiestatis*), koji su na granici između političkog i kaznenog egzila. Međutim, budući da se izriču u formi kazne za pojedince, i to od strane legitimne političke vlasti, ovdje ih se tretira u prvom redu kao kaznene egzile. Prvi se slučaj tiče trogirskog plemića Nikole Stjepana Dujmova od 27. lipnja 1398. godine. Naime, trogirski knez Damjan de Nassis otišao je nakon

et in duobus locis eum grauius uulnerando interficere uoluisset, qui Daniel sentiens se esse in tali periculo arma cuiusdam alterius arripuit et in defensione sue persone eundem Iuan suum inuasorem grauius uulnerauit ex quibus uulneribus dictus Iuan fuit uita functus“. Vidi: OIL, sv. 540, fol. 172.

66 Usp. „*quod factum uos secundum statuta et consuetudines ciuitatis uestre ipsum ipsum (!) banissetis et exuleratis (...) fore non minus culpabilem sed caucteliter in persona sue defensione predictum homicidium (...) manendi et intrandi in bonis suis manere et in statu aliorum fidelium nostrorum de eisdem atendi plenam libertatem et intrepidibilem facultatem*“. Vidi: OIL, sv. 540, fol. 172v.

67 OIL, sv. 542, fol. 172-173.

68 Već 2. rujna 1383. godine kraljica Elizabeta svojim pismom staje u zaštitu Kažota Augustinova, koji joj je prethodno dopremao strijelce po njezinoj naredbi. (Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae*, sv. XVI, Zagreb 1976, dok. 308, str. 389). Samim tim što je kraljica morala reagirati, očito je da je Kažot zbog toga imao ozbiljnih problema u Trogiru. U istome pismu navodi se Kažot i kao kraljevski familijar (*aulae regis familiaris*), iako je možda titula i starijeg datuma (Lučić, *Svjedočanstva I*, 727). Osim toga, Kažot Augustinov kasnije se javlja kao vođa prognane trogirске frakcije (od prosinca 1387. godine), kada dobiva zaštitu od kralja Sigismunda, što mu služi kao jamstvo pred splitskim gradskim vlastima 21. svibnja 1388. (OIL, sv. 540, fol. 224), dočim je od samog kralja i kraljice Marije u kolovozu 1390. godine dobio na korištenje kraljevske posjede u Velikoj u Slavoniji, kao što se to vidi po prijepisima koje je dao napraviti u veljači 1394. godine u Splitskom kaptolu. Doduše, u samim dokumentima kralj i kraljica zapravo nalažu banu Emeriku Bubeku da pusti Kažota da uđe u posjed darovane zemlje, što sugerira da vjerojatno nije uspio ostvariti stvarno vlasništvo, iako ga to nije spriječilo da napravi prijepis dokumenta, za svaki slučaj. Potonje vidi u: Registar Splitskoga kaptola (ur. Mladen Ančić), *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, sv. 20 (2014), dok 41, 41.a i 42.b.

večere u šetnju s Cigom Josipovim i Ursom Ivanovim, kada ih je Nikola pri povratku zaustavio na mostu pred ulazom u grad te se požalio knezu zbog njegove odluke o tome da neki splitski izbjeglice moraju napustiti grad. Radilo se o Splićanima koji su nekoliko dana prije ovog događaja pobjegli u Trogir, nakon što su u Splitu započeli politički sukobi. Nakon kratkog rječkanja, knez je upozorio Nikolu da prestane s tim i naložio mu da se vrati kući, te da ne smije izaći iz kuće dok mu knez ne dopusti. Nikola se povukao prema gradu, no odmah potom susreo je jednog od trogirskih sudaca, Donata Augustinova de Casotisa, kojemu se također požalio na rečenu odluku, ističući da prognani Splićani neće napustiti grad (*elli non andarà*). Na to mu je Donat replicirao da hoće, odnosno da bi i on otišao ako bi mu takvo što naložili (*elli andarà, e anche ti andaraue fel te fosse comandà*). Nikola je nakon toga izgubio živce i optužio Donata da laže i da oni neće otići njemu u inat (*e tu menti come traditor, elli non andarà alto despetto*), ali politička „nekorektnost“ na kraju ga je stajala egzila. Budući da su njegove riječi protumačene kao „uvreda veličanstva“ trogirskog kneza, koji izravno predstavlja osobu ugarskog kralja, knez Damjan de Nassis ga je zajedno sa sucima Donatom de Casotisom, Marinom Petrovim i Matejom Petra Josipova, osudio na dva mjeseca egzila istočno od distrikta Trogira i Zmine (Muć), sa zabranom kretanja u smjeru Splita ili Klisa pod prijetnjom plaćanje kazne od 200 libara (... *sit confinatus extra ciuitatem et districtum Tragurii et Sminus per spatium duorum mensium ... Nicolaus non audeat, nec presumat venire citra Sminsi versus Spalatum vel Clipsam, sed ultra Sminsi possit ire quo voluerit sub pena librarum 200*). Vidljivo je da ovaj slučaj ima i elemente konfinacije i relegacije u smislu određivanja gdje Nikola smije, a gdje se ne smije kretati ili boraviti.⁶⁹

U drugom primjeru ponovno se javlja trogirski knez Damjan de Nassis. Naime, u dokumentu koji je Ivan Lučić datirao 14. veljače 1410. godine navodi se poseban odbor (Josip Zorijev, Josip Nikolin i Blaž Lukin) koji je imao zadatak nadgledati obnovu gradskih fortifikacija. Jedan od članova odbora, Blaž Lukin Vitturi (inače s titulom kraljevskog viteza), jednom se prilikom bijesno obratio knezu, govoreći mu da on želi da magister Mavro krene s javnim radovima (*ego uolo quod dictus Maurus publice laboret*), na što mu je knez uzvratilo da se vrati kući pod prijetnjom plaćanja kazne od 200 libara (*precepit eidem quod iret domum pena librarum C paruorum*). Međutim, Blaž se ogлуšio o kneževu naredbu (*qui ser Blaxius noluit obedire*), pa ga je knez uhvatio rukama i naložio svojoj pratnji da ga izbace iz općinske palače (*ipse dominus comes accepit ipsum per martellum dicendo familiaribus suis ducito eum extra palatium*). Istovremeno je Blaž vrlo snažno i ljutito zgrabio kneza za ruku i nije ga puštao, govoreći da ne ide nikamo (*ipse ser Blaxius accepti ipsum dominum comitem per manus cum maxima superbia, et furore non dimittendo ipsum dominum comitem dicendo nolo ire*). Epilog ove banalne, ali temperamentne svađe bio je taj da je Blaž, na temelju sudskog postupka, osuđen na tri mjeseca egzila u Splitu, zbog načina na koji se ophodio prema knezu (*idem ser*

69 Vidi: Lučić, *Svjedočanstva I*, 807-808. Izvornik na talijanskom i latinskom vidi u: Ivan Lučić, *Memorie storiche di Tragurio ora detto Traù*, Venezia 1673, 367-368, odnosno u OIL, sv. 540, fol. 307-308.

Blaxius cum litteris nostris, et comunis Traguriensis debeat ire personaliter Spalatum ad confinium et ibi continue stare debeat tribus mensibus). Za razliku od prethodnog slučaja, u kojem je vidljiva kombinacija relegacije i konfinacije, u ovome primjeru radi se izričito o postupku konfinacije, koji je imao značenje privremene disciplinske mjere.⁷⁰ Iako nije moguće ustanoviti točnu godinu jer nije zabilježena u samom spisu, svakako se moralo raditi o razdoblju s kraja 14. ili početka 15. stoljeća.

Zadnji primjer odvija se u crkvenom kontekstu. Trogirski kanonik Ivan Petra Kastrafocijeva jednom je prilikom, u ljetu 1355. godine, verbalno napao trogirskog kneza Petra Gradoniga i optužio ga da se ponaša pristrano u jednom sporu, pogodujući samo jednoj strani. Drugi i navodno oštećenu stranu u tom sporu, ne iznenađuje, predstavljao je upravo kanonik Ivan (*ipse dominus comes erat pars et suspectus iudex et fauebat partem contrariam prefati Johannis*). Međutim, notar izvještava kako je na sablazan svih okupljenih u katedrali sv. Lovre, Ivan nastavio (*idem Johannes supradictus hiis non contentus*) i optužio kneza da ga je konkretno oštetio tako što je od njegovoga prokuratora i rođaka Mihaela Mateja de Chiudisa neopravdano uzeo 120 libara (*iniuste et indebite accepisse de bonis suis a Michaelae Mathei Chudi suo consanguineo et procuratore centum et viginti libras venetorum paruorum*). Pritom je kneza, koji je naravno sve negirao, optužio da laže (*eidem domino comiti dixit: mentiris per gutur tuum*), što je izazvalo nemir među okupljenima (*fuere magni scandali et turbacionis*). Pod očitim pritiskom svjetovne vlasti, arhiđakon Jakov Petrov i kanonik Ilija Lukin, kao predstavnici kaptola i vikari biskupa Bartolomeja, sastavili su optužnicu koja se nije sastojala samo od ovoga ispada, već su mu usput „prišli“ čitav niz drugih stvari iz prošlosti. Naime, optužen je da je dugi niz godina poticao sukobe i nemire između klera i građana na području Splita i Trogira, koji su dovodili i do krvavog nasilja.⁷¹ I to posebice tako što je svojedobno posvadio biskupa Lampredija (1319-1349) i kneza Ivana Maurocena (1336-1338), što je znalo rezultirati i oružanim okupljanjima u gradu.⁷² Zbog svega navedenog, 17. kolovoza 1355. godine, Jakov i Ilija osudili su ga na egzil na Korčulu u trajanju od pet godina.⁷³ Međutim, ponovno se spominje u negativnom kontekstu u dokumentima iz

70 Vidi: OIL, sv. 535, sv. 72-72v.

71 Usp. „*Ceterum, quia idem Johannes ob cuius causam multe effusiones sanguinis tam in ciuitate Tragurii quam in prouincia Spalatensi [prout] est manifestum fuerunt facte, qui etiam semper fuit petra scandali et lapis offensionis, propter quern non semel set pluriens(l) magna sedicio fuit inter clerum et ciues Tragurienses, vitaeque eius ab ipsa sua iuuentute usque ad senectutem semper fuit scandalum clericorum pariter et laycorum*“. Vidi: CD, XII, dok. 225, str. 301.

72 Usp. „*qui etiam seminavit scandalum et discordiam inter nobilem virum dominum Johannem Maurocenum olim comitem Traguriensem et reuerendum in Christo patrem bone memorie dominum Lampredium ac vniuersitatem ciuitatis eiusdem, propter quod non semel set pluries ciues Tragurienses ad sonum campane ad arma concurrerunt*“. Vidi: CD, XII, dok. 225, str. 301.

73 Usp. „*damtes eidem confinium ciuitatem Corculanam, ut ibidem suorum peccatorum agat penitentiam; mandantesque eidem sub pena quingentarum librarum, ut ab ipsa ciuitate modo aliquo uel ingenio usque ad predictum quinquenium recedere non presumat*“. Vidi: CD, XII, dok. 225, str. 302. Kanonik Ivan bio je tada očito u vrlo poznim godinama, budući da se navodi među prognanicima iz frakcije Marina Andrijana početkom 14. stoljeća. Vidi: OIL, sv. 542, fol. 71.

1358. i 1359. godine pa je upitno je li uopće otišao u egzil ili se vratio u Trogir prije isteka egzila.⁷⁴ Tim više što je arhiđakon Jakov Petrov onaj isti koji je organizirao linč protiv Josipa Stjepanova i Stjepana Mihaelova u prosincu 1357. godine, pa je vjerojatno nakon toga njegova odluka ostala bez kredibiliteta. Valja naglasiti kako je ovo tipičan primjer konfinacije kao kazne, ali jedini takav koji se izravno tiče nekog klerika i za koji je sama crkvena organizacija morala provesti istragu i donijeti presudu.⁷⁵

S druge pak strane, upravo su postupci *relegatio* i *confinatio* korišteni u kontekstu sukoba koji je izbio između dviju skupina u Trogiru. Naime, 7. veljače 1287. godine, došlo je do fizičkog okršaja između sinova Jakova Pecijeva (Petar, Zane, Martinusije, Margarit) i sinova Petra Kamurcijeva (Luka i Danijel), nakon čega su Pecijevi utamničeni (*confinatio*) u gradskom zatvoru, a Kamurcijevi pobjegli izvan grada i dosega gradske vlasti. U ovom slučaju nije riječ o klasičnom sukobu političkih frakcija, već se prati sukob između dviju skupina koji je izbio iz nekih drugih razloga, no moguće je da je bilo nekakvih političkih implikacija. Pogotovo uzme li se u obzir težina egzila i detaljni popis jamaca. Treća strana u tom sukobu bila je sama gradska vlast, kao što je mletačka strana predstavljala treću stranu u mirenju frakcija između 1325. i 1328. godine. Gradska je vlast, prema sporazumu od 1. kolovoza 1289. godine i pod vodstvom potestata Stjepana Ugerijeva iz Ancone, odlučila poslati i jedne i druge u trajni egzil, najprije u Anconu gdje su trebali provesti četiri godine, a po isteku toga roka Pecijevi su morali otići u Zadar, Kamurcijevi na Rab, dok su navedeni sudionici trebali otići na Hvar. Relegiranje na potonja mjesta zamišljeno je kao permanentno, a ne privremeno rješenje. Pritom je naglašeno da kažnjeni akteri ne smiju „nanijeti štetu bilo kome ili kojima iz Trogira, a isto tako ni na koji način ne smiju raditi na izdaji, baviti se spletkama i rovaranjem, održavati dogovore i tajne sastanke“, što bi sugeriralo da je zaista bilo subverzivnog političkog djelovanja, koje je moglo predstavljati ozbiljniji problem, no ne i nerješivi za javni autoritet. Na kraju je naznačeno koji jamci i s koliko novca jamče za sporazum. Tako su Splitski garantirali s 300 srebrnih maraka, a Trogirani, Zadrani, Bribirci, Šibenčani i knezovi Krčki s 200 srebrnih maraka.⁷⁶ Međutim, ono

74 Usp. CD, XII, dok. 405, str. 530-533 (1358); CD, XII, dok. 482, str. 639-640 (1359).

75 Osim ta tri primjera, otkriva se i usputni spomen slučaja iz Zadra, prema kojemu Šimun Ivanov de Gallo, zadarski plemić, nije iskazao vjernost kralju Ludoviku Napuljskom, zbog čega mu je isti oduzeo posjede koje mu je nekoć darovao. Izvjesno je da je Šimun pritom i prognan iz grada jer se to eksplicitno definira kao „uvreda veličanstva“ (*propter eius tunc rebellionem notoriam et lese maiestatis*), odnosno navodi se kako je posljedično zbog toga izbačen iz grada (*qui ob eorum delictum exularunt a ciuitate Iadre*). Kralj je Šimunu oduzeo posjede pa ih ustupio Nikoli Mirčiću, također Zadraninu, što je 1416. godine potvrdio mletački dužd Michael Steno zasebnom ispravom, zbog koje su iznesene informacije sačuvane. Vidi: Registar Trotti-Prandino (ur. Damir Karbić *et alii*), *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, sv. 18 (2012), dok. 70, str. 125-126. U ovom se slučaju također radi o kombinaciji političkog i kaznenog egzila, no s obzirom na to da se koristi izraz *rebellio*, jasno je da je politička komponenta presudila.

76 Vidi: OIL, sv. 539, fol. 324-325; Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae*, sv. VI (u nastavku: CD, VI), Zagreb 1908, dok. 559, str. 666-667. Usp. Lučić, *Svjedočanstva I*, 322-323; Klaić, *Povijest grada Trogira*, 197-203.

što je zaista uslijedilo nakon sastavljenog dokumenta jest operacija zarobljavanja sinova Petra Kamurcijeva, u svrhu čega su vlasti 22. kolovoza 1289. godine opremile četiri naoružane barke, kako se to razabire iz odluka trogirskih vijeća na temelju Lučićevih bilješki. Sljedeća, i posljednja, bilješka o njima otkriva da su se sinovi Petra Kamurcijeva nalazili u gradskom zatvoru barem od 11. rujna 1289. godine.⁷⁷

Revidirana verzija sporazuma nastala je 3. ožujka 1290. godine, sada duža i s preciznim popisom jamaca. Ironično, na popisu se između ostalih navode protagonisti kasnijih frakcijskih sukoba – Marin Andrijin i njegov stric Gauzinja, sin kneza Marina Amblaževa, koji jamče s po 100 libara. Sporazum ponavlja odredbu o egzilu u Anconi, ali se cijeli postupak usložnjava. Naime, prognanici su morali boraviti u Anconi određeno vrijeme, koliko odredi potestat, nakon čega su naredne četiri godine morali provesti negdje u Dalmaciji između Splita i Trsata, a po isteku tog perioda bili su pak obvezni trajno se nastaniti u Zadru, zajedno sa svojim obiteljima (*ibunt Anconam et ibi stabunt iuxta mandatum ipsius domini potestatis secedentes per quatuor annos continuos stabunt in Dalmatia extra districtum Tragurii a ciuitate Spaleti vsque Fluuium seu Tarsaticum, et dictis quatuor annis completis cum omnibus suis familiis stabunt Iadre vsque ad tempus vite eorum*). Treba napomenuti kako su obje verzije sporazuma zapravo izjave o jamstvu sinova Jakova Pecijeva, dok izjave o jamstvu sinova Petra Kamurcijeva nisu sačuvane.⁷⁸ Doduše, u Lučićevim bilješkama nalazi se spomen o jamcima iz Splita za egzil sinova Petra Kamurcijeva od 20. ožujka 1290. godine.⁷⁹ Radi li se u ovom slučaju o sličnom scenariju poput onog s početka 14. stoljeća, odnosno nadmetanju oko političkih funkcija, koje 1287. godine nije moglo prerasti u frakcijski sukob zbog politički stabilnije situacije u gradu i unutar bribirskog gospodstva? S obzirom na to da osim ova dva dokumenta ne postoji ništa konkretnije što bi rasvijetlilo situaciju, teško je dati odgovor na postavljeno pitanje. Svakako je ovdje riječ o egzilu s najviše implikacija na cijelu zajednicu jer se radilo o trajnom egzilu za čitavu skupinu ljudi, za razliku od svih ostalih primjera u kojima je samo jedna osoba išla u egzil. I stoga bi ovaj egzil mogao lako pripadati kategoriji političkog egzila, no nije ga jednostavno definirati.

Komparativni okvir

Nakon čitavog niza konkretnih primjera progonstava i egzila, potrebno je te primjere sintetizirati i uklopiti u širi kulturološki kontekst dalmatinskih (i talijanskih) srednjovjekovnih komuna. Kao što se moglo dosad razabrati, većinom prednjače primjeri frakcijskih progonstava, odnosno politički motiviranih egzila naspram egzila kao oblika

⁷⁷ Rački, Notae, 217-218.

⁷⁸ Vidi: OIL, sv. 539, fol. 326-327v; Lučić, *Memorie*, 128-129. Usp. Lučić, *Svjedočanstva I*, 323-326; Klaić, *Povijest grada Trogira*, 197-203.

⁷⁹ Usp. „*Accipiantur fideiussores de Spalato pro filiis Petri Damartii stando ad confinia*“. Vidi: Rački, Notae, 218.

pravne kazne za počinjeni zločin, zbog čega će se sada fokus usmjeriti na širu pozadinu frakcijskih progonestava. Slijed zbivanja nakon frakcijskog progonestva uvijek je bio manje-više isti i vođen uhodanim obrascima i običajima. Naime, pojedinci ili skupine ljudi bili su ili protjerani, ili bi sami unaprijed odlučili napustiti rodni grad zbog straha od odmazde. Sukladno tome, politička vlast zbog koje su bili prisiljeni otići odlučila bi konfiscirati njihove posjede, a u nekim slučajevima mogla je i uništiti njihove kuće, što je predstavljalo izgon iz grada i na simboličkoj razini. Drugim riječima, prognanici su bivali lišeni svojih građanskih i političkih prava, što je moglo biti privremeno ili trajno. Nakon što bi napustili rodni grad, morali su negdje potražiti politički azil i sklonište, a računali su prvenstveno na svoje dotadašnje političke pokrovitelje, od kojih su očekivali zaštitu i podršku za željeni trijumfalni povratak u matični grad. Ogladne primjere za to predstavljaju opisani slučajevi frakcije Marina Andrijina između 1311. i 1320. godine, koja je imala potporu bana Mladena, odnosno Kažota Augustinova između 1387. i 1392. godine, s potporom kralja Sigismunda. Međutim, u nekim slučajevima morali su potražiti nove pokrovitelje, budući da nekadašnji patroni više nisu imali interesa pružiti im konkretnu pomoć. Nakon što bi uspjeli ishoditi zaštitu i privremeno osigurati određenu infrastrukturu, odlučili bi se na subverzivna djelovanja s ciljem destabilizacije svojih političkih protivnika u rodnom gradu. Ta je strategija mogla dovesti do uspjeha jedino u kontekstu ozbiljne političke podrške, bez koje su u principu bili osuđeni na životarenje u progonestvu, što je bila sudbina mnogih, a praktički su svi politički akteri u frakcijskim sukobima barem jednom u životu proveli određeno vrijeme u progonestvu.⁸⁰

Prognanici su predstavljali politički „vruć krumpir“, koji je mogao određenim političkim akterima biti od koristi, no mogao im se i „obiti o glavu“ kada bi zbog prognanika bivali uvučeni u rat širih razmjera. Stoga se frakcijske prognanike može definirati kao trajne generatore nestabilnosti, zbog čega je političkom režimu u matičnom gradu bilo u interesu uspostaviti svojevrstan nadzor nad njima dok su u progonestvu. Primarna metoda sastojala se od toga da se uspostavi kontakt s vladom grada koji im je pružio sklonište. Međutim, izuzev u reguliranim političkim egzilima, gdje se pojedince smišljeno otpremalo u pouzdana mjesta, u frakcijskim egzilima vladari su imali vrlo skromne ili neznatne šanse za uspostavu nadzora nad svojim prognanicima jer su ovisili isključivo o dobroj volji onih koji su istima pružali azil. Sama činjenica da su prognanici cijelo vrijeme bili obuzeti svojim povratkom i željom da se osvete protivnoj frakciji, svjedoči kako svoje progonestvo nisu smatrali legitimnim jer režim nisu smatrali legitimnim, a samim tim ni njegove odluke nisu percipirali kao obvezujuće. Pitanje legitimiteta vrlo je, dakle, važno u ovom aspektu. Žrtve političkog egzila svoju su sudbinu morale doživljavati barem kao djelomično legitimnu jer je odluka o progonestvu donesena u okviru institucija vlasti, koje su slijedile određene pravne procedure i

80 Usp. o tome Trevor Dean, *Land and Power in Late Medieval Ferrara. The Rule of the Este, 1350-1450*, Cambridge University Press 2009, 90; Lantschner, *The Logic of Political Conflict*, 40, 131; Padgett i Ansell, „Robust Action and the Rise of the Medici...“, 1295; Shaw, *The Politics of Exile*, 1-54.

samim tim zadobivale su pravni i politički legitimitet, bez obzira što je odluka donesena unutar vladajuće oligarhije. S druge strane, legitimitet egzila u kontekstu kaznenog inkvizicijskog postupka povodom ubojstva ili pljačke nije mogao biti upitan nikome, pa ni samim počiniteljima.⁸¹

Boravak u progonstvu, osim materijalnih i političkih gubitaka, nosio je sa sobom i emocionalni gubitak, pogotovo ako bi se privremeni boravak pokazao trajnim. Takav razvoj događaja utjecao bi na budućnost, perspektivu i uopće kvalitetu života čitave obitelji u narednih nekoliko generacija, što je za sobom vuklo krucijalno pitanje identiteta. U tom se kontekstu valja osvrnuti na jednu intrigantnu misao, koju je zapisao Pavao Andreis u svojoj *Povijesti Trogira*. U kontekstu progonstva spomenutog Mikacija Nikolina Vitturija u lipnju 1420. godine, istaknuo je kako su „*radije nego da budu podložni onom gospodstvu protiv kojega su se toliko borili, zadovoljili da napuste domovinu, imanja, obitelji i same sebe, ako bi u sebi samima otkrili neki dio koji se priklonio Republici*“.⁸² Jedan od prognanih trogirskih plemića, koji se može identificirati kao neimenovani sin Nikole Doktrinova (Vitturi), planirao je slavonski povratak u Trogir i prekid progonstva riječima „*ako je Bogu po volji oslobodit ćemo se od ovog ropstva, jer iz Ugarske dolazi velika vojska, a u Trogiru imamo mnogo prijatelja, i ući ćemo u Trogir preko solana u novome gradu* (gradski burg, op. a), *gdje je zid najniži*“ jer je „*bolje za nas da se izložimo smrtnoj opasnosti nego da čamimo u ropstvu*“.⁸³ Prognanici su, dakle, svoj položaj smatrali svojevrsnim ropstvom, budući da su svi oni elementi koji su ih definirali kao plemiće ili građane (obitelj, materijalni resursi, politička participacija i društveni status) jednostavno nestali iz njihovog života preko noći, iako se radilo o nečemu što su naslijedili ili za što su se morali izboriti tijekom godina ili desetljeća. Bili su kao „*ribe na suhom*“, a to je moglo dugoročno ostaviti ozbiljne društvene i emocionalne posljedice. Ako se misao Pavla Andreisa poveže s citiranim riječima sina Nikole Doktrinova, dolazi se do zaključka kako političko progonstvo podrazumijeva i gubitak postojećeg identiteta, odnosno njegovo polagano nestajanje proporcionalno dugotrajnosti egzila, kao i strah prognanika od usvajanja stranog identiteta – identiteta zajednice u kojoj su se nalazili u egzilu.⁸⁴ Što se, primjerice, događalo s dalmatinskim plemićima koji su desetljeća proveli u Veneciji početkom 15. stoljeća, kao žrtve složenih političkih procesa na koje nisu imali nikakav utjecaj? Teško je pritom dati odgovor koji ne bi bio na razini pretpostavki i domišljanja. Međutim, općenito govoreći, neki su prognanici uspjeli i profitirati od progonstva koje im je otvaralo vrata za karijerne

81 Usp. za progonstva Shaw, *The Politics of Exile*, 85-88, 151-152, 234-239. Usp. za važnost procedure u uspostavi legitimiteta odluka Niklas Luhmann, *Legitimacija kroz proceduru*, Naprijed, Zagreb 1992, 43-60 i *passim*.

82 Usp. Andreis, *Povijest grada Trogira*, 154.

83 Usp. „*si deo placebit, liberabimur ab hac servitudine, quia de Hungaria veniet multa gens, et in Tragurio habemus multos amicos, et intrabimus Tragurium per viam salinarum in civitate nova, ubi murus erit magis bassus (...) melis est nobis, quod nos ponamus ad periculum mortis, quam stare in hac servitudine*“.
Vidi: Ljubić, *Listine*, VIII, 106. Usp. Lučić, *Svjedočanstva II*, 952.

84 Usp. Martinez, *April Blood*, 19-20.

mogućnosti do kojih inače ne bi mogli doći. Pritom su puno više uspjeha mogli imati oni u monarhijskom kontekstu, stupajući u službu nekoga kralja ili „tiranina“, odnosno moćnih velikaša (poput Šubića).⁸⁵

Zaključak

Nakon svega nameću se sljedeći zaključci. Dalmatinski i talijanski gradovi djelovali su u okviru vrlo slične političke kulture, bez obzira na političke i etničke razlike, a u samoj Italiji bez obzira na političku rascjepkanost na gradove-države, republike, vojvodstva i kraljevstva. Izraženija društvena mobilnost bila je usko povezana s političkom nestabilnošću i nedostatkom fiksnih struktura moći, što je stalno iznova produciralo frakcijske sukobe upravo radi moći, resursa i statusa u jednom višestoljetnom „kolu sreće“. To je svakako više bio slučaj u bogatijoj Italiji, s odjekom u dalmatinskim gradovima, u datim političkim okvirima i mogućnostima. Frakcijski sukobi predstavljali su jedan od temeljnih uzroka i povoda za prisilne migracije, bilo u formi izravnih frakcijskih progona, bilo korištenjem reguliranih političkih egzila radi vođenja frakcijskog sukoba drugim sredstvima. Osim političkih migracija, mehanizam reguliranih egzila korišten je redovito kao kazna za teške prijestupnike (ubojice, pljačkaše i razbojнике), čije djelovanje nerijetko nije imalo nikakve povezanosti s političkim zbivanjima, premda je u nekim specifičnim trenucima moglo biti povezano. Ovim se radom pokazalo da je vrlo teško, a ponekad i nezahvalno, provoditi stroge diferencijacije između različitih tipova prisilnih i političkih migracija, budući da okolnosti variraju od slučaja do slučaja i da jedan slučaj može istodobno biti okarakteriziran na više načina. Međutim, funkcionalna distinkcija svakako se mogla uspostaviti s osloncem na spoznaje svjetske historiografije o ovim političkim fenomenima.

S druge strane, pitanje legitimiteta nameće se kao ključno u razumijevanju političkih i kaznenih egzila, kao i u njihovom razlikovanju na konkretnim povijesnim primjerima. Naime, da bi bilo kakva srednjovjekovna vlast mogla računati na to da će podanici prihvatiti njezine odluke, nužno je da ta vlast posjeduje legitimitet jer bez njega politički režim ne može doći na razinu javnog autoriteta, usidrenog u dati normativni poredak, čije se odluke manje-više rutinski prihvaćaju kao obvezujuće (no ne nužno i kao subjektivno prihvatljive). To je nešto što se gradi desetljećima ili čak stoljećima, i konačni rezultat ovisit će o stabilnosti političkih institucija jer bez iste nije moguća dugotrajna koncentracija političke moći u institucijama vlasti. Nemoguće je dugoročno održati vlast samo putem represije i straha. Polazeći od potonjeg jasno

85 Za primjer se može uzeti vrlo uspješna politička karijera Filipa Scolarija, poznatijega kao Pippo Spano, na dvoru kralja Sigismunda početkom 15. stoljeća. Potekao je iz obitelji gibelinskog usmjerenja, koja je zbog toga bila marginalizirana i osuđena da potraži sreću izvan Firence, i to u Ugarskom Kraljevstvu. Usp. Katalin Prajda, *Network and Migration in Early Renaissance Florence, 1378-1433. Friends of Friends in the Kingdom of Hungary*, Amsterdam University Press 2018, 67-76.

je da je dugotrajna politička nestabilnost u talijanskim i dalmatinskim gradovima predstavljala veliku prepreku razvoju političkih institucija, a samim tim i političkom legitimitetu. Premda egzili zbog nasilnoga konteksta mogu djelovati kao pomalo nepri-vlačna tematika, to ne mijenja činjenicu da su sačinjavali integralni dio kulture vlasti u talijanskim i dalmatinskim gradovima, i u pogledu statističkih razmjera i simboličke političke važnosti. Drugim riječima, egzili su predstavljali najčešće korištenu metodu obračuna s političkim protivnicima u odnosima moći unutar gradskih elita. Moćnici su bili vrlo oprezni u korištenju smaknuća s ciljem kažnjavanja pa čak i u slučajevima otkrivenih urota protiv vlasti, zato što su znali da dugoročno takva odmazda dovodi do potpunog otuđenja i želje za osvetom, što nije u interesu nijednoj strani. U širim političkim razmjerima, egzili su mogli poslužiti kao korisne političke i diplomatske poluge za vođenje rata drugim sredstvima, bilo među gradskim frakcijama, bilo među političkim silama koje su iskorištavale prognanike za svoje interese. Ipak, priča o egzili-ma mnogo je kompleksnija od njezinih političkih i pravnih manifestacija. Ona ulazi u čitav niz drugih sfera poput književnosti, sociologije, semantike, psihologije, filozofije ili religije, a sam egzil može imati različite interpretacije, od strane suvremenika iz prošlosti ili današnjih istraživača. Osvrtom na političke i kaznene egzile, ovim se radom želi pridonijeti razumijevanju kulturološke dimenzije političke povijesti, čiji se korijeni u ovom slučaju prate još od starog vijeka.

Izvori i literatura

Arhivska građa

Arhiv HAZU u Zagrebu, *Ioannis Lucii Traguriensis notata historico-chronologica*, sign. Ko-deksi, I c 56.

Kaptolski arhiv Split, Ostavština Ivana Lučića, sv. 542, 540, 539.

Nacionalna i sveučilišna knjižnica, *Statuta et reformationes civitatis Tragurii*, rukopis Ivana Lučića, Zbirka rijetkosti, sign. R 5724.

Objavljeni izvori

Barada, Miho, *Monumenta Traguriensia. Notae seu abbreviaturae cancellariae comunis Tragurii*, sv. I (1948), II (1950), Zagreb.

Barada, Miho, *Monumenta Traguriensia. Acta Curiae comunis Tragurii vol. I*, Zagreb 1951.

Barada, Miho, *Monumenta Traguriensia. Acta Curiae comunis Tragurii. Ab 1310 usque 1331*. (ur. Kruno Prijatelj), Split 1988.

Gelčić, Josip, *Monumenta Ragusina. Liber Reformationum*, sv. IV (1896), V (1897) Zagreb.

Lonza, Nella; Janeković Römer, Zdenka, „Dubrovački ‘Liber de Maleficis’ iz 1312-1313. godi-ne“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Zagreb*, sv. 25 (1992), 173-228.

Ljubić, Šime, *Listine o odnosajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, sv. VI (1878), VII (1882), VIII (1886), IX (1890), Zagreb.

Lučić, Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amsterdam 1666.

- Rački, Franjo, „Notae Ioannis Lucii“, *Starine*, sv. XIII (1881)
- Registar Splitskoga kaptola (ur. Mladen Ančić), *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, sv. 20 (2014)
- Registar Trotts-Prandino (ur. Damir Karbić *et alii*), *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, sv. 18 (2012)
- Smičiklas, Tadija, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae*, sv. IV (1906), VI (1908), VIII (1910), X (1912), XII (1914), XVI (1976), Zagreb.
- Statut grada Trogira* (gl. ur. Vladimir Rismondo), Split 1988.
- Stipišić, Jakov; Šamšalović, Miljen, „Zapisnici Velikog vijeća grada Splita 1352-1354, 1357-1359“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 12 (1982), str. 63-266.
- Strohal, Ivan, *Statut i reformacije grada Trogira – Statutum et reformationes civitatis Tragurii*, Zagreb 1915.
- Šišić, Ferdo, „Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga“, *Vjestnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, sv. VI (1906)
- Thomae Archidiaconi Spalatensis: Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archidiacon Thomas of Split: History of the Bishops of Salona and Split* (prir. Olga Perić, Damir Karbić, Mirjana Matijević-Sokol i James Ross Sweeney), Central European University Press, Budapest 2006.
- Venezia – Senato. Deliberazioni miste. Registro XXII (1344-1345)*, vol. IX (ur. Edoardo Demo), Venezia 2007.

Literatura

- Andreis, Mladen, „Trogirski patricijat u srednjem vijeku“, *Rasprave iz hrvatske kulturne prošlosti*, 2 (2002), str. 5-210.
- Andreis, Pavao, *Povijest grada Trogira I*, Književni krug, Split 1977.
- Bailey, Frederick G., *Stratagems and Spoils: A Social Anthropology of Politics*, Oxford 2001. (2. izdanje)
- Benyovsky Latin, Irena, „Politički sukobi u srednjovjekovnom Trogiru i njihov utjecaj na posjedovne odnose u gradu“, *Hereditas rerum croaticarum ad honorem Mirko Valentić* (ur. Alexander Buczynski *et alii*), Zagreb 2003, 44-51.
- Benyovsky Latin, Irena, *Srednjovjekovni Trogir: Prostor i društvo*, Zagreb 2009.
- Brown, Alison, „Insiders and Outsiders – The Changing Boundaries of Exile“, *Society and Individual in Renaissance Florence* (ur. William J. Connell), Berkeley 2002, 337-384.
- Ćosić, Stjepan; Vekarić, Nenad, „Raskol dubrovačkog patricijata“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 39 (2001), str. 305-379.
- Ćosić, Stjepan; Vekarić, Nenad, „The Factions Within the Ragusan Patriciate (17th-18th Century)“, *Dubrovnik Annals*, br. 7 (2003), str. 7-79.
- Ćosić, Stjepan; Vekarić, Nenad, *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamkanezi i sorbonezi*, HAZU, Dubrovnik 2005.
- Dean, Trevor, *Land and Power in Late Medieval Ferrara. The Rule of the Este, 1350-1450*, Cambridge 2009.
- Forsdyke, Sara, „Exile, Ostracism, and Athenian Democracy“, *Classical Antiquity*, sv. 19. (2000), 232-263.
- Foster Baxendale, Susannah, „Exile in Practice: The Alberti Family In and Out of Florence, 1401-1428“, *Renaissance Quarterly*, sv. 44, br. 4 (1991), 720-756.

- Gentile, Marco, „Factions and parties: problems and perspectives“, *The Italian Renaissance State* (ur. Andrea Gamberini), Cambridge 2012, 304-322.
- Hyde, John K, *Society and Politics in Medieval Italy: The Evolution of the Civil Life, 1000-1350*, London 1973.
- Jelaska Marijan, Zdravka, „Ustrojstvo društva u srednjovjekovnom Trogiru“, *Povijesni prilozi*, sv. 20 (2000), 7-55.
- Jones, Philip J., „Communes and Despots: The City State in Late-Medieval Cities“, *Transactions of the Royal Historical Society*, sv. 15 (1965), 71-96.
- Karaman, Ljubo, „Jedna epizoda iz građanskih borba u srednjovjekovnom Trogiru“, *Hrvatska revija*, god. 13 (1940), 303-313.
- Karbić, Damir, *The Šubići of Bribir. An Example of the Croatian Noble Kindred* (doktorska disertacija), Budimpešta 2000.
- Karbić, Damir, „Šubići-Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322)“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 22 (2004), 1-26.
- Karbić, Damir, „Odnosi gradskoga plemstva i bribirskih knezova Šubića. Prilog poznavanju međusobnih odnosa hrvatskih velikaša i srednjovjekovnih dalmatinskih komuna“, *Povijesni prilozi*, sv. 27 (2008), 43-60.
- Kelly, Gordon P., *A History of Exile in the Roman Republic*, Cambridge 2006.
- Klaić, Nada, *Povijest grada Trogira. Javni život grada i njegovih ljudi*, Trogir 1985.
- Kurelac, Miroslav, „Pučki ustanci i pobune u djelima Ivana Luciusa-Lučića“, *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, sv. 10 (1977), 239-247.
- Kurelac, Miroslav, „Društvene diferencijacije i pokreti pučana srednje Dalmacije od 14. do 16. st.“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 10 (1980.), 237-245.
- Kurtz, Donald V., *Political Anthropology. Paradigms and Power*, Oxford 2001.
- Lane, Frederick C., *Povijest Mletačke Republike*, Zagreb 2007.
- Lantschner, Patrick, „Revolts and the Political Order of Cities in the Late Middle Ages“, *Past and Present*, 225 (2014), 3-46.
- Lantschner, Patrick, *The Logic of Political Conflict in Medieval Cities: Italy and the Southern Low Countries, 1370-1440*, Oxford 2015.
- Larner, John, *The Lords of Romagna. Romagnol Society and the Origins of the Signorie*, London 1965.
- Lučić, Ivan, *Memorie istoriche di Tragurio ora detto Traù*, Venezia 1673.
- Lučić, Ivan, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru I*, Split 1979.
- Lučić, Ivan, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru II*, Split 1979.
- Luhmann, Niklas, *Legitimacija kroz proceduru*, Zagreb 1992.
- Martines, Lauro, „Introduction: The Historical Approach to Violence“, *Violence and Disorder in Italian Cities, 1200-1500*, Berkeley 1972, 3-19.
- Martines, Lauro, *April Blood. Florence and The Plot against the Medici*, Oxford 2001.
- Matić, Tomislav, „The Expulsion of Germans from the Chapter of Zagreb in 1458.“, *Povijesni prilozi*, br. 59 (2020), 123-140.
- Napran, Laura, „Introduction: Exile in Context“, *Exile in the Middle Ages. Selected Proceedings from the International Medieval Congress, University of Leeds, 8-11 July 2002*. (ur. Laura Napran i Elisabeth van Houts), Turnhout 2002, 1-9.

- Nicholas, Ralph W., „Factions: a comparative analysis“, *Political Systems and the Distribution of Power* (ur. Michael Banton), London i New York 1965, 21-63.
- Nikolić Jakus, Zrinka, „Vrijeme rata, kuge, zatočeništva. Zadarske plemićke obitelji i posljedice mletačke opsade 1345./1346. i Crne smrti“, *Povijesni prilozi*, sv. 55 (2018), 9-35.
- Novak, Grga, *Povijest Splita (Od prehistorijskih vremena do definitivnog gubitka pune autonomije 1420. god)*, sv. I, Split 1957.
- O'Connell, Monique, *Men of Empire. Power and Negotiation in Venice's Maritime State*, Baltimore 2007.
- Padgett, John F.; Ansell, Christopher K., „Robust Action and the Rise of the Medici, 1400 – 1434“, *American Journal of Sociology*, sv. 98, br. 6. (1993), 1259-1310.
- Povijest Venecije*, sv. I, Zagreb 2007.
- Prajda, Katalin, *Network and Migration in Early Renaissance Florence, 1378-1433. Friends of Friends in the Kingdom of Hungary*, Amsterdam 2018.
- Praga, Giuseppe, „Baia Monte Tiepolo dopo la congiura“, *Atti e memorie della società Dalmata di storia patria*, sv. 1 (1926), 40-100.
- Raukar, Tomislav (*et alii*), *Zadar pod mletačkom upravom: 1409-1797*, Zadar 1987.
- Shaw, Christine, *The Politics of Exile in Renaissance Italy*, Cambridge 2001.
- Šunjić, Marko, *Dalmacija u XV stoljeću*, Sarajevo 1967.
- Ter Braake, Serge, „Parties and factions in the late middle ages: the case of the Hoeken and Kabeljauwen in The Hague (1483-1515)“, *Journal of Medieval History*, sv. 35 (2009), 97-111.
- Van Houts, Elisabeth, „The Vocabulary of Exile and Outlawry in the North Sea Area around the First Millennium“, *Exile in the Middle Ages. Selected Proceedings from the International Medieval Congress, University of Leeds, 8-11 July 2002*. (ur. Laura Napran i Elisabeth van Houts), Turnhout 2002, 13-28.
- Vekarić, Nenad, *Nevidljive pukotine: dubrovački vlasteoski klanovi*, Dubrovnik 2009.

SUMMARY

**Between Political and Punitive Exile – Forced Migrations
in Late-Medieval Dalmatian Cities**

The paper analyzes examples of political and criminal exiles in late medieval Dalmatian cities, primarily from Trogir, Zadar, and Dubrovnik. Political practices of late medieval Dalmatian towns were often accompanied by violence between conflicting political factions. As a consequence, exile was the most common outcome of conflicts for political power. By considering exile and political violence in general as integral parts of late medieval political culture, this paper contributes to the understanding of political structures and practices (agency). In addition, exile was not used exclusively for political purposes, because it was also a part of the legal system, i.e. it served as a form of punishment for the most serious crimes (murder or robbery). Such a practice was standardized in the late medieval Dalmatian statutes. However, not every exile was necessarily a political matter. Therefore, the paper aims to analyze the use of political and punitive (criminal) exiles with the aim of better understanding the political culture and social norms of the time. By comparing the Dalmatian context with the very similar Italian one, the paper strives to reconstruct a broader cultural context, i.e. the late medieval culture of government in urban communities.

Keywords: political exile, punitive exile, political factions, political culture, medieval Dalmatian and Italian communes